

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Milan Maděra

**Česká a slovenská sociální demokracie:
komparace role ČSSD a SMER-SD ve
stranickém systému**

Czech and Slovak Social Democratic Parties:
The Comparison of the Roles of CSSD and SMER-SD in the Party Systems

Praha 2012

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Koubek

Autor práce: **Milan Maděra**

Vedoucí práce: **Mgr. Jiří Koubek**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

MADĚRA, Milan. *Česká a slovenská sociální demokracie: komparace role ČSSD a SMER-SD ve stranickém systému*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav politologie.

Anotace

Bakalářská práce „Česká a slovenská sociální demokracie: komparace role ČSSD a SMER-SD ve stranickém systému“ srovnává českou a slovenskou levicovou stranu jako jednotky stranických systémů na základě jimi reprezentovaných *štěpení*, jejich tendence ke straně *catch-all* a jejich vstupu i „trajektorie“ ve stranickém systému, včetně jejich volebních výsledků. Za pomoci těchto a dalších kritérií jsou problematizovány zdánlivé podobnosti těchto subjektů.

Annotation

Bachelor thesis „Czech and Slovak Social Democratic Parties: The Comparison of the Roles of CSSD and SMER-SD in the Party Systems“ compares Czech and Slovak left-wing party as units of the party system on the basis of cleavages represented by it, then by its tendency towards *catch-all party* and its entrance as well as „path“ in the party system, including election results. Using these and other criteria superficial similarities of compared parties are questioned.

Klíčová slova

sociální demokracie, ČSSD, SMER-SD, stranické systémy, Česká republika, Slovensko, Česko, štěpení, konfliktní linie, strana catch-all

Keywords

social democratic parties, CSSD, SMER-SD, party systems, Czech, Slovak, social democracy, cleavages, catch-all party

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 27. července 2012

Milan Maděra

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce Mgr. Jiřímu Koubkovi za inspirativní připomínky k textu.

Obsah

Seznam zkratk	7
1. Úvod	10
1.2 Literatura	13
1.3 Struktura práce	13
2. Teoretická část	15
2.1 Struktura specifických štěpení	15
2.1.1 Struktura štěpení v českém stranickém systému	20
2.1.2 Struktura štěpení ve slovenském stranickém systému	23
2.1.3 Komparace struktury štěpení českého a slovenského stranického systému	25
2.2 Teorie Herberta Kitschelta	26
2.2.1 Politická dělení	26
2.2.2 Typologie komunistických režimů	27
2.3 Kirchheimerův koncept strany catch-all	29
3. Vstup, vývoj ČSSD a SMERu ve stranicko-politickém systému a jejich ideový profil	32
3.1 Česká strana sociálně demokratická	32
3.1.1 Staronová sociální demokracie – (znovu)vznik a etablace v českém stranickém systému	33
3.1.2 Vývoj KSČM ve vztahu k české sociální demokracii	38
3.1.3 Vývoj pozice ČSSD ve stranickém systému v 21. století	41
3. 1. 3 Ideová východiska ČSSD	46
3. 2 SMER – sociální demokracie	48
3.2.2 Nástup SMERu a jeho cesta na vrchol	51
3.2.3 SMER jako hegemon stranického systému	54
3.2.4 Ideový profil SMERu	57
3.3 Komparace ČSSD a SMERu	58
4. Aplikace konceptů na ČSSD a SMER-SD	61
4. 1 Specifická štěpení a stranická dělení	61
4.1.1 ČSSD a jí reprezentovaná štěpení a dělení	62

4.1.2 SMER-SD a jí reprezentovaná štěpení a dělení.....	64
4.1.3 Komparace ČSSD a SMERu.....	66
4.2 Aplikace konceptu strany catch-all v komparativní perspektivě.....	68
5. Závěr	71
Seznam literatury	72
Odborná literatura	72
Stranické dokumenty.....	74
Internetové zdroje.....	75

Seznam zkratek

ANO	Aliance nového občana
ČNR	Česká národní rada
ČNR	Česká národní rada
ČSFR	Česká a Slovenská federativní republika
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
DEU	Demokratická unie (v Česku)
DS	Demokratická strana (na Slovensku)
DÚ	Demokratická unie (na Slovensku)
FS	Federální shromáždění
HZDS	Hnutí za demokratické Slovensko
KDH	Křesťansko-demokratické hnutí
KDS	Křesťanská demokratická strana
KDU – ČSL	Křesťanská demokratická unie – Československá strana lidová
KSČ	Komunistická strana Československa
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
KSS	Komunistická strana Slovenska
LS – HZDS	Lidová strana - Hnutí za demokratické Slovensko
LSU	Liberálně sociální unie
MOST-HÍD	MOST-HÍD (az együttműködés pártja – strana spolupráce)
NR SR	Národní rada Slovenské republiky
ODA	Občanská demokratická aliance

ODS	Občanská demokratická strana
OF	Občanská fórum
OH	Občanské hnutí
OLaNO	Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti
PČR	Parlament České republiky
PSP	Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
SDK	Slovenská demokratická koalice
SDKÚ	Slovenská demokratická a křesťanská unie
SDKÚ-DS	Slovenská demokratická a křesťanská unie - Demokratická strana
SDE	Strana demokratické levice
SDS	Strana demokratické socialismu (na Slovensku)
SDSS	Sociálně-demokratická strana Slovenska
SMER-SD	SMER - sociální demokracie (zkráceně jen <i>SMER</i>)
SMK	Strana maďarské koalice
SNR	Slovenská národní rada
SNS	Slovenská národní strana
SOP	Strana občanského porozumění
SPOZ	Strana práv občanů Zemanovci
SPR – RSČ	Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa
SSS	Sociálně demokratická strana na Slovensku
SZ	Strana zelených
SZS	Strana zelených na Slovensku
US – DEU	Unie svobody – Demokratická unie

ÚS ČR

Ústavní soud ČR

US

Unie svobody

1. Úvod

Téma této bakalářské práce bylo vybráno na základě autorova dlouhodobého zájmu o politiku sociálně-demokratických stran a také o problematiku českého a slovenského stranického systému. V širší perspektivě věnuje autor svou pozornost také aktuálnímu českému i slovenskému politickému dění.

Tato bakalářská práce je komparativní analýzou českého a slovenského reprezentanta sociálně-demokratického politického proudu – České strany sociálně demokratické (ČSSD) a slovenské strany SMER-sociální demokracie.¹ Tyto dvě strany ovšem konstituovaly svou sociálně-demokratickou identitu dosti odlišnými cestami. ČSSD má své historické kořeny v druhé půli 19. století, SMER přijal sociálně-demokratický profil až několik let po svém vzniku na sklonku 90. let 20. století. Přesto se na první pohled zdá, že jsou si v mnoha ohledech podobné a v některých aspektech dokonce téměř totožné. Lze totiž vysledovat různé analogie v jejich ideovém profilu a volebních výsledcích, jak bude v práci popsáno. V poslední době jsou proto tyto dva subjekty chápány jako své protějšky v jednotlivých stranických systémech na národní úrovni, což je stvrzováno jejich členstvím ve stejných mezinárodních organizacích a také partnerstvím - vzájemnou podporou a osobními vazbami mezi jejich čelními představiteli. Tyto evidentní podobnosti ČSSD a SMERu je však třeba problematizovat, jelikož jsou ve své podstatě pouze povrchní.

Po předčasných volbách, které proběhly v březnu tohoto roku na Slovensku a v nichž drtivě zvítězila právě strana SMER, mnoho sympatizantů české sociální demokracie volá po tom, aby se i ČSSD pokusila o podobný výsledek a získala většinu v dolní komoře PČR. Tento laický pohled ovšem opomíjí několik důležitých faktů, mezi nimi např. rozdílnou pozici, ve kterých se tyto strany nacházejí v rámci stranických systémů jednotlivých zemí. *Formát i mechanismus*² slovenského stranického systému se v určitých ohledech liší od toho českého. Logicky tak obě strany v rámci jednotlivých stranických systémů hrají svou roli ve strukturálně odlišných podmínkách.

¹ V rámci této práce se budeme z praktických důvodů držet této téměř české verze názvu u této strany. Ze stejných důvodů je dále používán již jen akronym *SMER*. U ostatních slovenských stran používáme jejich český ekvivalent.

² Tyto dva pojmy jsou chápány, tak je vnímá Giovanni Sartori; Sartori, 2005, s. 133-134 a dále.

Tyto subjekty se ovšem odlišují i jsou-li chápány izolovaně jako jednotky systému. Jsou totiž rozdílné i svým původem, délkou své existence, historickou kontinuitou i vnitřní strukturou. Dále se samozřejmě liší svou velikostí, volebními výsledky, koaličním potenciálem i v dalších ohledech. Tato práce se zabývá komparací role, kterou ČSSD a SMER zastávají v rámci svých stranických systémů, a její akcent je kladen na problematizaci povrchních podobností těchto dvou stran. Metodou pro srovnání (SMERu a ČSSD) bude klasifikace těchto stran dle níže představených kritérií a poté vyhodnocení, v kterých z těchto kritérií se SMER a ČSSD podobají a liší. Abychom mohli zjistit jejich společné prvky a rozdíly, musíme najít základní společný jmenovatel prostředí, ve kterých působí, tedy jednotlivých stranických systémů. K tomuto účelu nám poslouží koncept *štěpení*³, s kterým přišli badatelé Martin Seymour Lipset a Stein Rokkan (1967).

Vycházíme z McAllisterova a Whiteova (2007) stanoviska, že struktura *štěpení* v demokratických post-komunistických státech není dnes nijak diametrálně odlišná od té v etablovaných demokraciích. Původní Lipsetův a Rokkanův koncept (samotnými autory určený na západoevropské země) nám tedy může posloužit i v případě českého a slovenského stranického systému, za předpokladu, že se určitým způsobem modifikuje a to s ohledem na současnou dobu a strukturální podmínky těchto stranických systémů. Tato modifikace je nutná, jelikož podle nás v důsledku působení komunistických režimů ve středovýchodní Evropě není přenesení instrumentů výzkumu získaných v rámci studia západoevropských politických systémů v nezměněné podobě možné. Pro tento účel využíváme práce Herberta Kitschelta (1995) a také společného díla Víta Hlouška a Lubomíra Kopečka (2004; 2008), ve kterém přináší strukturu *specifických štěpení*, které jsou vlastní českému a slovenskému stranickému systému. Pád komunistických režimů, tranzici a fázi konsolidace nového demokratického režimu totiž v určitých ohledech chápeme jako analogii „rokkanovských“ revolucí (národní a průmyslové).⁴

³ V anglickém originálu *cleavage*. Tento termín je také někdy překládán jako *konfliktní linie*, popř. *rozpor*. My se však držíme pojmu *štěpení*.

⁴ Domníváme se totiž, že stejně jako podmínky starého režimu, podoba režimu nového, průběh i načasování národní revoluce a industrializace, povaha i časový sled demokratizačních prahů u Lipseta s Rokkanem ovlivňují formu stranicko-politického systému; tak povaha komunistického režimu a toho, co mu předcházelo (přítomnost či absence demokratické tradice a fáze modernizace a industrializace) funguje jako faktor podoby tranzice a konsolidace demokracie, resp. stranického systému.

Právě modifikovaný koncept *štěpení* nám poskytne potřebné společné jmenovatele českého a slovenského stranického systému. Jednotlivá *specifická štěpení*, která jsou vlastní námi vybraným stranickým soustavám, poslouží jako jedno ze srovnávacích kritérií zkoumaných politických stran. Nejprve je vyložena struktura *specifických štěpení* českého i slovenského stranického systému dle Kopečka a Hlouška (2004; 2008) včetně nalezení jejich hrubého průniku, a poté Kitscheltova *politická dělení* (1995). Nebude to jediné porovnávané hledisko. Kromě zkoumání toho, jaká *specifická štěpení* i *dělení* a v jaké míře tyto strany reprezentují, resp. podél kterých se profilují, se zaměříme také na míru jejich tendence k ideálnímu typu strany catch-all podle „klasické“ teorie Otty Kirchheimera (1966, s. 177-200). Zabývat se budeme i původem a okolnostmi vzniku těchto subjektů, jejich vstupem do systému a etablací v něm. Dále zmapujeme jejich volební výsledky, podobu ideového profilu a účast v podílu na exekutivní moci, tj. působení ve vládě či vládních koalicích, a také s tím související jejich koaliční potenciál a vztahy s ostatními stranami v rámci svých stranických systémů; zkrátka jejich pozici ve stranickém systému.

Jinými slovy, předmětem zájmu této práce je komparace ČSSD a SMERu jako jednotek jednotlivých stranických systémů a jejich rolí v nich. A to ve smyslu aktérů na bázi mezistranické soutěže a nikoli vnitrostranické, proto organizační struktura těchto subjektů a vliv jejich vnitřních činitelů zůstanou stranou naší pozornosti.

Výzkumná otázka této práce proto zní: jakou roli ve svých stranických systémech hrají Česká strana sociálně demokratická a slovenská politická strana SMER-sociální demokracie, a to především ve smyslu, jaká *specifická štěpení* a *politická dělení* tyto strany ideově reprezentují, nakolik se přibližují typu *catch-all party* a jakou pozici ve stranickém systému zaujímají. A dále v čem se jejich role v tomto podobá, v čem se liší a jaké jsou toho možné příčiny.

Hypotéza této práce je, že navzdory zdánlivě mnoha povrchním podobnostem se role ČSSD a SMER ve stranickém systému spíše různí nežli shoduje. To se odvíjí od jejich odlišného původu, různého vstupu do stranického systému, trajektorie a pozice v něm; a také od rozdílné podoby jednotlivých stranických systémů, částečně dané odlišným historickým dědictvím, a také povahy vztahů v levé části stranického spektra. V reprezentaci jednotlivých *specifických štěpení* se z těch, které oba systémy sdílejí, téměř shodují v socioekonomickém (avšak i zde lze najít určité nuance); mírně se naopak

liši v dalších společných *specifických štěpeních*, nemluvě o těch, které jsou významné pouze pro jeden ze stranických systémů.

1.2 Literatura

Ve své práci čerpáme z domácí i zahraniční odborné literatury. Pro teoretickou část využíváme konceptu *štěpení* Lipseta a Rokkana (1967) a jeho modifikované podoby, kterou přináší Hloušek a Kopeček (2004 et. 2008). Ti přicházejí se *specifickými štěpeními transformace*, která lze bez problémů aplikovat na post-komunistické státy středovýchodní Evropy. V případě konceptu strany *catch-all* se opíráme o Kirchheimera (1966), který tento ideální typ koncipoval, a také o Maira (1997) a Klímu (1998). Využíváme také Kitscheltova konceptu *politických dělení* a jeho typologie komunistických režimů.

V empirické části pak čerpáme z Justa (2009 et. 2010), Hynčici (2006a, 2006b et. 2010), Kopečka (2003) a také z jeho společného díla s Pšejou (2007). Dále z Marešovy práce (2011), díla Robertse (2003), ze své vlastní práce (Maděra, 2012) a děl dalších autorek a autorů. Ačkoli námi zkoumané téma není v politologii nijak marginální, užitečné literatury podle nás není mnoho. A pokud se týká probádanosti této oblasti, domníváme se, že je stále co nového zkoumat.

Dalším cenným zdrojem jsou hlavní stranické programové dokumenty. V případě ČSSD se jedná o dlouhodobý (základní) program a u SMERu o dva dostupné programové dokumenty – volební program 2002 a 2012. Tyto ideové spisy jsou zužitkovány jako další empirické zdroje pro hodnocení ideové orientace námi zkoumaných stran na základě daných srovnávacích kritérií.

1.3 Struktura práce

Ve druhé kapitole jsou vyloženy potřebné teoretické koncepty. Nejprve je představena teorie *specifických štěpení*, dále je vyloženo, která jsou přítomna v českém a slovenském stranickém systému jakožto post-komunistických demokratických státech. Poté je hledán jejich hrubý průnik. Dále jsou krátce nastíněna Kitscheltova *politická*

dělení a také jeho typologie komunistických režimů. Závěr této části se zabývá charakteristikou Kirchheimerova konceptu strany *catch-all*.

Třetí kapitola nám nejprve objasňuje historický původ námi zkoumaných stran, jejich vstup do stranického systému po roce 1989 a trajektorii, resp. průběh etablace, v něm. Dále se soustředíme na volební výsledky a účast ve vládě, pozici ve stranickém systému ve smyslu vztahů s ostatními aktéry a koaličního potenciálu, ideového profilu a podoby volebního apelu. A to nejprve v případě ČSSD a poté je totéž učiněno u SMERu. Koncem této části tyto subjekty srovnáváme na základě uvedených znaků.

Ve čtvrté kapitole je pak aplikován koncept *specifických štěpení, politických dělení* a *strany catch-all* nejprve na ČSSD, poté na SMER. Nakonec jsou výsledky této aplikace u těchto stran porovnány a jsou hledány možné příčiny jejich odlišností i podobností.

2. Teoretická část

2.1 Struktura specifických štěpení

Politologové Lubomír Kopeček a Vít Hloušek přicházejí s teoretickým konceptem *specifických štěpení*⁵, za pomoci kterého se snaží adaptovat „klasický“ koncept *štěpení (cleavage)* Martina Seymoura Lipseta a Steina Rokkana (viz Lipset - Rokkan, 1967) na podmínky post-komunistických států středovýchodní Evropy. Tito „klasici“ vycházeli z toho, že současná podoba západoevropských systémů vznikla dlouhodobými historickými společenskými procesy, na jejichž základě se ustanovily politické strany (a samotné stranické systémy) tím, že se vytvářely vazby (*alignments*) mezi různými společenskými segmenty a *zájmovými*⁶ *masovými* politickými stranami. Proces vzniku stranických systémů byl dokončen v éře masové politiky, kdy politické systémy prošly všemi *prahy demokratizace*⁷ (Kopeček-Hloušek, s. 35, 2004).

Lipset a Rokkan ve svém původním textu (1967) dále nastiňují vznik jednotlivých štěpení, tj. *centrum-periferie, stát-církev, město-venkov a vlastníci-pracující*. Ten byl podnícen *kritickými zlomy (critical junctures)* – náboženskou reformací, národní revolucí a průmyslovou revolucí. Přičemž autoři rozlišují dvě dimenze štěpení – *kulturně-teritoriální* a *funkcionální*. Pokud jej zjednodušíme, národní revoluce dala vzniknout štěpení *centrum-periferie (kulturně-teritoriální dimenze)* a *stát-církev (funkcionální dimenze)*. Průmyslová revoluce pak štěpení *město-venkov (kulturně-teritoriální dimenze)* a *vlastníci-pracující (funkcionální dimenze)*. Za další *kritický zlom* lze považovat také bolševický převrat v Rusku 1917, který rozdělil doposud stranicky jednotné dělnické hnutí na dva tábory – socialistický a komunistický. První tři štěpení, resp. jaké jeho póly v historickém procesu převládly v dané společnosti, determinovala podobu určitého stranického systému – celkem vzniklo osm typů stranických systémů. (Lipset-Rokkan, 1967, s. 9-26 et. 34-50)

⁵ Sami autoři používají místo *štěpení* pojmu *konfliktní linie*, což je ale fakticky jen jiný překlad pro stejný anglický termín *cleavage*, se kterým Lipset a Rokkan pracovali. My se proto přidržíme termínu *štěpení*.

⁶ Reprezentující *partikulární*, nikoli *univerzální* zájmy. Tedy určitou společenskou skupinu (segment) a ne lid jako celek.

⁷ Ty rozlišují Rokkan s Lipsetem celkem čtyři: *legitimizace, inkorporace, reprezentace a exekutivní moci*. Viz Lipset-Rokkan, s. 26 – 33, 1967.

Naopak (podle Rokkana nejdůležitější) *štěpení vlastníci-pracující*⁸ se projevovalo v jednotlivých stranických systémech podobně (mělo homogenizující vliv), nikoli rozdělovacím vlivem, jako tomu bylo u prvních tří (Lipset-Rokkan, 1967, s. 46). U Lipseta a Rokkana ještě stojí určitě za zmínku jejich hypotéza o *zamrznutí stranických systémů* (Lipset-Rokkan, 1967, s. 50-51), která zhruba⁹ tvrdí, že „západoevropské stranické systémy ‚vydržely‘ až do konce 60. let 20. století v takové podobě, v jaké se konstituovaly o půl století dříve na počátku 20. století“ (Hloušek-Kopeček, 2004, s. 39). Důležité je poznamenat, že *štěpení* může být přítomno ve společnosti více a mohou se tak „překřížovat“, pak mluvíme o *křížících se štěpeních (cross-cutting cleavages)*. K tomu dochází, pokud určitý společenský konflikt nebyl vyřešen (a segmenty usmířeny) do té doby, než se objevil další konflikt.

Poté nastalo určité „rozmrznutí“, kdy postupně začalo docházet k úpadku dosud etablovaných stran. Příčinou toho byla tendence vývoje směrem k postindustriální společnosti, rozvolnění původních voličských vazeb a tím nástup nezakotveného voliče i v neposlední řadě změna v politické komunikaci (nově využití televizního vysílání a politického marketingu). Ve své podstatě reakcí na tento trend byla proměna struktury politických stran na typ, který Otto Kirchheimer pojmenoval jako *catch-all party* (viz níže). Postupně s výše nastíněnou společenskou proměnou začalo docházet ke zpochybňování platnosti Lipsetova a Rokkanova konceptu, kdy se mluvílo o tzv. postmateriální dimenzi a mělo se za to, že voliči se budou spíše orientovat podle hodnot než materiálních zájmů. Objevily se také nové koncepty *štěpení*, které kriticky navazují na „klasické“ dílo Lipseta a Rokkana.¹⁰

Štěpení je více než pouhý rozdíl či konflikt mezi společenskými skupinami. Abychom mohli o konfliktu mluvit jako o *štěpení*, musí naplňovat tři základní atributy: „reálný rozdíl v sociální struktuře, projev odlišnosti ve zvláštním kolektivním vědomí a organizační završení uvědomovaného rozdílu (zájmu) především v podobě *politické strany*“ (Klíma, s. 67-68, 1998). Všechny tyto tři podmínky nenaplnují všechna konfliktní témata, ačkoli mohou společnost polarizovat a stoupenci jeho pólů se stanou

⁸ Právě toto *štěpení* dalo vzniknout socialistickým, resp. sociálně-demokratickým stranám.

⁹ Tuto tezi nelze tedy nekriticky uplatňovat a brát zcela absolutně.

¹⁰ Mezi nimi např. Arend Lijphart. Více viz Hloušek-Kopeček, 2004, s. 40-47.

politické strany. To např. nenaplnují takové konflikty jako otázka evropské integrace či *revitalizovaný spor o podobu režimu – na Slovensku mečiarismus-antimečiarismus*.¹¹

Ačkoli se mnozí badatelé snažili po pádu tzv. železné opony aplikovat „klasický“ Lipsetův a Rokkanův koncept na státy post-komunistické Evropy¹², ukázalo se, že to není možné učinit v jeho nezměněné podobě. Hloušek a Kopeček mají za to, že desítky let dlouhé trvání komunistických režimů natolik změnilo podobu společenské struktury, že původní historická *štěpení* přestala téměř existovat. Faktor trvání komunistického režimu ale mohl mít ve skutečnosti dvojí vliv. A to, jak *rozrušení* struktury *štěpení* přítomné ještě před jejich nástupem, tak jejich *zakonzervování*. Nicméně my se držíme Hlouškovy a Kopečkovy interpretace, která sice implicitně připouští uchování některých původních *štěpení*, ale pouze v jejich reziduální podobě. Politické systémy post-komunistických zemí se vyznačují voličkou volatilitou, „negativní identifikací voličů se stranami“ a od západoevropských států odlišným chápáním pravo-levého dělení (Hloušek-Kopeček, 2004, s. 47). Je proto třeba počítat s odlišnými podmínkami zemí středovýchodní Evropy a „klasický“ koncept *štěpení* modifikovat vzhledem k tamějším podmínkám. Hloušek a Kopeček proto přicházejí s konceptem *specifických štěpení* – „konfliktními liniemi transformace“¹³ (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 520).

Prvním *specifickým štěpením*, které podle autorů většinou mělo trvání pouze do prvních demokratických (zakládajících) voleb byl *spor o povahu režimu* neboli *štěpení vedoucí mezi komunistickým režimem a antirežimní opozicí*. Avšak může přetrvávat ve své reziduální¹⁴ podobě ve *specifickém štěpení komunismus-antikomunismus*.¹⁵ Nicméně toto *specifické štěpení* se může ve své původní síle obnovit, ovšem ve změněné podobě, pokud nějaký aktér začne znovu zpochybňovat „pravidla hry“ vytvořené procesem

¹¹ V tomto pro nás tento konflikt představuje určitou výjimkou potvrzující pravidlo, a proto budeme o něm mluvit jako o *štěpení*. A to už kvůli tomu, že min. jedno z uvedených kritérií *štěpení* tento konflikt v jeden čas splňoval, ovšem pouze po velmi krátkou dobu.

¹² Ten byl původně vymyšlen pro západoevropské země 60. let.

¹³ Jak už je poznamenáno výše, autory používaný pojem *konfliktní linie* znamená prakticky totéž, co námi používaný termín *štěpení*. Obojí je totiž pouze překladem anglického pojmu *cleavage* a považujeme jej proto za ekvivalenty.

¹⁴ Zbytkové.

¹⁵ V Maďarsku, Polsku či na Slovensku, kde nástupnické subjekty státostran prošly procesem „sociáldemokratizace“, lze komunistický pól tohoto *štěpení* nazývat ve své postati jako „postkomunistický“ či „exkomunistický“. To však není český případ, kde se Komunistická strana Čech a Moravy hlásí k odkazu minulého režimu i jeho ideologie.

tranzice¹⁶, k čemuž typicky dochází tam, kde nastaly potíže s konsolidací demokracie. O obnoveném *specifickém štěpení* pak mluvíme jako o *revitalizovaném sporu o podobu režimu*. Ten může mít za důsledek oddálení vytváření *štěpení*, které „přirozeně odráží sociálně-politickou podobu dané země“ (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 521). Později v rámci procesu tranzice a konsolidace dochází ke vzniku nových *štěpení*, z nichž nejvýznamnější jsou *socioekonomické štěpení transformace* a *nacionalistické štěpení transformace* (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 521).

Socioekonomické štěpení transformace není postaveno na třídní bázi – jako „klasické“ *štěpení vlastníci-pracující*, jelikož vlastnické vztahy nejsou ještě ujasněné. V rámci tohoto konfliktu můžeme identifikovat proti sobě stojící *transition-winners* a *transition-losers* ekonomické a společenské transformace. Toto *specifické štěpení* zahrnuje i otázky způsobu a rychlosti privatizace státního majetku, liberalizace ekonomiky a existenci, resp. míru tzv. sociálního státu. Hloušek a Kopeček poznamenávají, že „v případě úspěšné transformace centrálně plánované ekonomiky na tržní hospodářství se zvyšuje míra pravděpodobnosti“, že se bude toto *specifické štěpení* stále více přibližovat „klasicky rokanovskému“ *štěpení vlastníci-pracující*, které je i tak v určité míře v tomto *specifickém štěpení* obsaženo. Na jednom pólu tohoto *specifického štěpení* „stojí konzervativně a liberálně orientované formace, podporující rychlejší transformaci směrem k tržní ekonomice. Proti nim se profilují sociálně-demokratické či socialistické strany, které více zohledňují sociální dopady transformace.“ (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 522)

Nacionalistické štěpení transformace do určité míry obsahuje „klasické“ *štěpení centrum-periferie*, nicméně zakládá se na identitě, „historických resentmentech“ a tradicích národnostního útlaku, a z nich vyplývajících „kolektivně sdílených obrazech tradičního nepřítele“. Toto *specifické štěpení* má podle autorů tři možné příčiny komplementárního charakteru: *existence minoritního etnika* či *specifického regionu*, které/ý se chce politicky emancipovat; dále *existence sousedního státu* či *národa* mytologicky vnímaného jako „národní nepřítel“ a tedy potenciální hrozba; a také *existence fundamentálního sporu o žádoucí podobu státu* mezi nacionálními partikularisty a kosmopolitními univerzalisty¹⁷ (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 523). Určitý

¹⁶ Přechodem k demokracii.

¹⁷ Z hlediska pohledu na statut občanství. Viz níže Kitscheltův koncept *dělení*.

význam měla i další *specifická štěpení transformace*, které autoři shrnuli v tabulce (viz tabulka 1).

Tabulka 1: Hlavní štěpení transformace

<i>Konfliktní linie transformace</i>	<i>Klíčové sporné otázky</i>	<i>Strany profilující se na této konfliktní linii</i>
Spor o podobu režimu	<ul style="list-style-type: none"> • Povaha (charakter) režimu, rychlost, intenzita a směřování společenské a politické transformace 	<ul style="list-style-type: none"> • Komunistické strany • Občanská hnutí typu fóra • Antikomunistické formace disidentské provenience
Socioekonomická konfliktní linie	<ul style="list-style-type: none"> • Otázka zisků či ztrát ekonomické transformace • Spor o podobu a rychlost ekonomické transformace • Zárodek <i>cleavage</i> vlastníci versus-pracující (otázky míry ekonomické redistribuce) 	<ul style="list-style-type: none"> • Liberálně-konzervativní formace • „Sociáldemokratizované“ exkomunistické strany • Obnovené “historické” sociálnědemokratické či socialistické formace
Nacionalistická konfliktní linie	<ul style="list-style-type: none"> • Existence menšinového etnika či specifického regionu • Existence jiného národa vnímaného jako tradiční “nepřítel” • Spor o podobu režimu (inkluzivní občanská společnost versus “etnokracie”) 	<ul style="list-style-type: none"> • Strany/hnutí národnostních menšin • Regionální formace • Nacionalistické formace s “celonárodním posláním”
Reziduální konfliktní linie z rané éry demokratizace v 19. a první polovině 20. století	<ul style="list-style-type: none"> • Církev versus stát • Město versus venkov 	<ul style="list-style-type: none"> • Křesťanskodemokratické a křesťansko-národní strany • Agrární formace
Reziduální konfliktní linie komunismus versus antikomunismus	<ul style="list-style-type: none"> • Proces dekomunizace • Vztah ke komunistické minulosti 	<ul style="list-style-type: none"> • Exkomunistické strany • Neokomunistické strany

		<ul style="list-style-type: none"> • Strany vzniklé z hnutí typu fóra
Revitalizovaný spor o podobu režimu	<ul style="list-style-type: none"> • Otázky respektování liberálních práv a hodnot, právního státu, férovost politické soutěže 	<ul style="list-style-type: none"> • Strany vzniklé z hnutí typu fóra (někdy) • Exkomunistické, křesťanskodemokratické, liberální a další formace (ideově-programová orientace a původ stran nemusí hrát zásadní roli)
Zárodečná postmaterialistická konfliktní linie	<ul style="list-style-type: none"> • Materiální versus postmateriální hodnoty 	<ul style="list-style-type: none"> • Strany zelených • Hnutí typu fóra (částečně) • Sociálně-liberální formace

zdroj: Hloušek-Kopeček, 2008, s. 524-525

Obecně Hloušek a Kopeček tvrdí, že stranické systémy, v nichž dominuje *socioekonomické štěpení transformace*, „mají více společných charakteristik se stranickými systémy západní Evropy, než je tomu“ u systémů s dominující *nacionalistickou konfliktní linií transformace*. Je tomu tak z toho důvodu, že v prvním případě je kopírována „klasická“ pravo-levá dimenze; a u těchto stranických systémů lze očekávat také větší stabilitu a *strukturovanost*. (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 525-526)

2.1.1 Struktura štěpení v českém stranickém systému

Do *zakladatelských voleb* v červnu 1990, ještě v rámci Československa, dominovalo *specifické štěpení - spor o podobu režimu*, po těchto volbách však ztratilo na významu a to i jeho reziduální forma *komunismus-antikomunismus*.¹⁸ První volby nicméně přinesly v určité míře také oživení „klasických“ *štěpení* jako *stát-církev*, jejíž význam byl malý, zato trvalý.¹⁹ *Štěpení město-venkov*, *specifické nacionalistické štěpení*

¹⁸ To byl rozdíl oproti Polsku a Maďarsku. Nicméně tato reziduální podoba našla nakonec v Česku dlouhodobého využití v podobě apelu – *instrumentálního antikomunismu*. Ten je využíván až dodnes a je namířen spíše proti ČSSD než KSČM.

¹⁹ Jeho vyjádřením je existence Křesťanské a demokratické unie-Československé strany lidové (KDU-ČSL).

(„moravismus“) a *štěpení materialismus-postmaterialismus* se v těchto volbách objevilo, nicméně s určitou výjimkou prvně jmenovaného neměly tyto linie v dalších volbách již žádný význam. Naopak ještě do voleb 1992 došlo k „nástupu“ významu *specifického socioekonomického štěpení transformace* a k potvrzení jeho dominance v českém stranickém systému došlo před volbami 1996. Význam ostatních *štěpení*, zmíněných výše, upadal s výjimkou *stát-církev*. (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 527-528)

Podél *socioekonomického štěpení transformace* se začínaly profilovat relevantní politické strany. Na jedné straně Občanská demokratická strana (ODS)²⁰ a obnovená „historická“ sociálně-demokratická strana, tedy Česká strana sociálně demokratická (ČSSD), která se „vymezila na kritice podoby transformace realizované vládou vedenou ODS. ČSSD mohla těžit z toho, že si Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM) ponechala ortodoxně-komunistický profil. KSČM to učinilo pro většinu voličů nespokojených s podobou ekonomické transformace nepřijatelnou a z ČSSD to učinilo největší stranu české levice“ (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 527-529).²¹

Díky dominanci výše uvedeného *štěpení* je již možné mluvit o pravo-levém dělení a používat tak pro český stranický systém jednorozměrné zjednodušení Giovanni Sartoriho (2005, s. 338-347). Český politický systém 90. let je v tomto určitým unikátem mezi post-komunistickými zeměmi středovýchodní Evropy, v okolních státech (včetně Slovenska) socioekonomická pravo-levá dimenze neměla primární postavení. Zato v Česku byly na jeho základě utvořeny i obě Klausovy koaliční vlády. Nejzřetelnější to bylo ve volební kampani 1996 a 1998, kdy se všechny relevantní strany plně a jasně vymezily na ose pravice-levice, která kopírovala *specifické socioekonomické štěpení transformace*. Hloušek a Kopeček v rámci tohoto *specifického štěpení* ještě uvádějí jeho doplňující rozměr - *hodnotovou linii*²², která podle nich odděluje na jedné straně stoupence spíše liberálních a na druhé straně stoupence etatistických a autoritářských společenských postojů; nicméně je slučitelná s pravo-levým dělením. (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 529-530; srov. Kitschelt, 1995, 458)

²⁰ Ve své podstatě nástupnických subjekt Občanského fóra (OF).

²¹ Pro více o tomto tématu viz kapitulu 3.

²² Autoři ji pojmenovávají jako „*axiologickou*“ *konfliktní (proto)linii*.

Vývoj po volbách 1998 a ustanovení menšinové vlády na základě tzv. opoziční smlouvy²³ neznamena v konečném důsledku zpochybnění dominance *specifického socioekonomického štěpení*, protože tato dohoda byla jen řešením patové situace a neznamena v žádném případě nějakou formu parlamentní koalice či spolupráce při tvorbě legislativy (Roberts, 2003, s. 1275-1276). Primární postavení *socioekonomického štěpení* potvrdily i volby 2002 a vývoj po nich, resp. programový diskurs. Navíc se Hloušek a Kopeček domnívají, že české *specifické socioekonomické štěpení* už vykazuje velice podobné znaky jako „klasické“ *štěpení vlastníci-pracují* v jeho současné podobě v západoevropských státech (Hloušek-Kopeček, 2004, s. 99).

Autoři pracovně umisťují jednotlivé dnešní významné²⁴ české politické strany²⁵ podle jejich pozice na ose *socioekonomického štěpení a hodnotové linie*. V prvním případě zleva doprava vedle sebe stojí KSČM, ČSSD, Strana zelených (SZ), Křesťanská a demokratická unie - Československé strany lidové (KDU-ČSL) a ODS.²⁶ V rámci hodnotové linie směrem od autoritářsko-etatistického k liberálnímu pólu najdeme KSČM, KDU-ČSL, ČSSD, ODS a SZ.²⁷ (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 539) Pozoruhodným politickým konfliktem, v očích některých aspirujícím na roli nového *štěpení*, je záležitost rozdílného *pojetí evropské integrace*, tj. Evropské unie (EU). Nicméně přestože toto téma mělo a má co do dělení aktérů v rámci stranického systému značný potenciál, nelze ho (vzhledem i kvůli výše nastíněným podmínkám) považovat za skutečné *štěpení*. Avšak i zde můžeme aktéry seřadit podle jejich postoje k EU do čtyř kategorií²⁸: *tvrdý euroskepticismus* – KSČM; *měkký euroskepticismus* – ODS; *funkční europeanismus*²⁹ – ČSSD a KDU-ČSL; a *identitní europeanismus* – u něho nenajdeme žádného zástupce, ale tendovala k němu již zaniklá US-DEU, která byla původně řazena k třetí kategorii. (Hloušek-Kopeček, 2004, str. 100)

²³ Viz kapitola 3.

²⁴ Zde se vyvarováváme výrazu *relevantní*, kterým jen těžko lze označit mimoparlamentní stranu.

²⁵ Pro stručné seznámení s vývojem českého a slovenského stranického systému a jeho subjektů z perspektivy levicových aktérů viz následující (tj. třetí) kapitolu této práce.

²⁶ Dnešní relevantní parlamentní subjekt Top 09 bychom zařadily napravo od ODS,

²⁷ Zde bychom jako doplnění zařadily Top 09 mezi ODS a SZ.

²⁸ Pro jejich definice viz Hloušek-Kopeček, 2004, s. 100.

²⁹ Sem bychom zařadili Top 09.

Volby 2006 znamenaly určité oživení *štěpení materialismus-postmaterialismus* a *reziduálního štěpení komunismus-antikomunismus*, když se do Poslanecké sněmovny Parlamentu (PSP) dostala SZ a strany se vymezovaly vůči své případné účasti na vládě, která by existenčně závisela na hlasech KSČM. V rámci předvolební kampaně byl ve formě apelu využit *instrumentální antikomunismus*. Tyto volby a následný finální úspěšný pokus o sestavení vlády však zároveň, stejně jako volby v roce 2010, potvrdily primát *socioekonomického štěpení*.

2.1.2 Struktura štěpení ve slovenském stranickém systému

Stejně jako v českém případě a navíc v té době ještě v rámci stejného státního celku³⁰ klíčovou roli hrálo *specifické štěpení sporu o podobu režimu*. Nicméně na této dimenzi spolu jako dva nejsilnější aktéři nesvedly politický souboj Komunistická strana Slovenska (KSS) a Veřejnost proti násilí (VPN), jak by se dalo očekávat, ale VPN a Křesťanskodemokratické hnutí (KDH), což reflektovalo tendenci k revitalizaci „klasického“ *štěpení stát-církev*. „Iniciační spor o podobu režimu tak byl na Slovensku ve skutečnosti ‚dobožován‘ ještě před prvními demokratickými volbami 1990“ (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 533). Byly zde i další rozdíly vzhledem k českému vývoji: vznik nástupnického subjektu VPN - široce centristického Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) programově odlišného od jeho českého „protějšku“ - ODS, a také transformace (procesem „sociáldemokratizace“³¹) nástupnického subjektu bývalé státostrany Komunistické strany Slovenska (KSS) a jeho přerušení kontinuity s ní společně s přejmenováním se na Stranu demokratické levice (SDL) – ta nebyla ve stranickém systému na rozdíl od svého českého protějšku (tj. KSČM) izolována. *Reziduální štěpení komunismus-antikomunismus* se proto na Slovensku téměř neprosadilo.

Úspěch HZDS lze spatřovat v tom, že dokázalo reprezentovat více *štěpení*. A to zpočátku *centrum-periferie* vymezováním se proti „pražskému centru“ a také zárodek *specifického socioekonomického štěpení transformace*, kdy HZDS vystupovalo jako odpůrce ekonomické transformace chystané centrální vládou.³² Toto *specifické štěpení* se však po vzniku samostatného Slovenska nerozvinulo a převládly jiné. Nejprve

³⁰ Ačkoli se česká a slovenská politická „aréna“ od sebe po celou historii Československa lišily.

³¹ Viz kapitola 3 této práce.

³² Čímž převzalo část potenciálního elektorátu SDL.

nacionalistické štěpení transformace (vymezené proti maďarské menšině a jejím politickým stranám) a poté způsobem vládnutí HZDS vyvolané *specifické štěpení revitalizovaného sporu o podobu režimu* označovaného jako *mečiarismus-antimečiarismus*. Nástup toho druhého do jisté míry ubral na významu právě *nacionalistickému štěpení transformace*, které sice mělo vliv po celá 90. léta, ale tím, že se většina relevantních slovenských stran spojila s těmi maďarskými v rámci linie *mečiarismus-antimečiarismus*, ztratilo své počáteční dominantní postavení.³³ *Revitalizovaný spor o podobu režimu* byl konfliktem „mezi liberálně-demokratickým a neliberálním pojmáním režimu.“ Ten byl spojen s „politickým stylem a metodami vládnutí uplatňovanými předsedou HZDS Vladimírem Mečiarom.“³⁴ (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 536)

Před volbami 1998 vládnutí Mečiarovy vlády včetně prosazené volební reformy stimulovalo integraci opozičních stran podél linie *mečiarismus-antimečiarismus* a následné vytvoření společné vlády integrovaných slovenských stran společně se „zřizovanými“ maďarskými stranami a ostatními stranami „antimečiarovského tábora“ (včetně SDL) za účelem odstavení HZDS od moci a nápravy nedemokratických důsledků jeho vlády. Určitým signálem konce primátu tohoto *specifického štěpení* byl vznik strany SMER, kterou založil „odpadlík“ od SDL Robert Fico. Tato strana toto doposud dominantní *štěpení* odmítla a jala se tvrdě kritizovat Dzurindovu vládu na bázi *specifického socioekonomického štěpení transformace*.³⁵

Posílení tohoto *specifického štěpení* nastalo po volbách 2002, kdy vznikla druhá Dzurindova vláda složená z pravicových stran vykazující na slovenské poměry velkou míru ideové homogenity. Tato vláda začala provádět neoliberální reformy (především v ekonomické oblasti) a opoziční strana SMER se tak stala tvrdým kritikem její politiky, což jí v následujících volbách přineslo vítězství, po kterém sestavila vládu ze stran, které tuto politiku odmítaly. SMER, který původně odmítal pravo-levé dělení, se přihlásil k sociálně-demokratické orientaci a pravo-levou dimenzi soutěže na bázi *specifického*

³³ Pro popis počátečního vývoje struktury jednotlivých *štěpení* ve slovenském stranickém systému a objasnění příčin úspěchu HZDS viz Hloušek-Kopeček, 2008, s. 533-536.

³⁴ Odtud také používaný název konfliktu *mečiarismus-antimečiarismus*. Pro podrobnější informace o něm a jeho vývoji viz Hloušek-Kopeček, 2008, s. 536-539.

³⁵ Více viz podkapitulu 3.2. této práce nebo Hloušek-Kopeček, 2008, s. 536-540.

socioekonomického štěpení transformace přijal. To získalo s definitivním úpadkem³⁶ linie *mečiarismus-antimečiarismus* dominantní postavení ve slovenském stranickém systému. Na významu naopak posílilo *štěpení stát-církev*.³⁷

Hloušek a Kopeček zachycují pozice některých dnešních významných slovenských politických stran na základě *specifického socioekonomického štěpení a štěpení stát-církev*. V případě prvního se nám rýsuje osa levice-pravice ve složení SMER, Slovenská národní strana (SNS), HZDS³⁸, Strana maďarské koalice (SMK), Strana demokratické a křesťanské koalice (SDKÚ)³⁹ a KDH.⁴⁰ Na ose *štěpení stát-církev* můžeme od sekulárního k náboženskému pólu podle autorů identifikovat SMER; na stejné úrovni SNS, HZDS a SMK; dále SDKÚ; a na konci této osy KDH.⁴¹ (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 543; srov. Hynčica, 2010, s. 144-145) Pozornost je třeba věnovat také pozici slovenských stran ve vztahu k evropské integraci, ta totiž figurovala jako jedna z příčin konce pravicové vlády na podzim roku 2011 a letošních předčasných voleb. Podle ní autoři opět řadí jednotlivé subjekty do čtyř kategorií (viz výše). *Tvrdý euroskepticismus* sice nezastává nikdo, k *měkkému* jsou počítány SNS tendující k *tvrdému* a také KDH. *Funkční europeanismus* naopak zastávají SMER, SMK, HZDS a SDKÚ. Posledně jmenovaná strana však tenduje k *identinímu europeanismu*.⁴² (Hloušek-Kopeček, 2004, s. 158)

2.1.3 Komparace struktury štěpení českého a slovenského stranického systému

³⁶ V roce 2003 začali poslanci HZDS příležitostně při hlasování podporovat vládní koalici poté, co ztratila parlamentní většinu a také neusilovali o její „svržení“. Tento způsob podpory nejsilnější vládní subjekt – Strana demokratické a křesťanské unie (SDKÚ) – přijal.

³⁷ V jeho typických současných tématech – interrupci a registrovaného partnerství. Jako aktér v rámci tohoto *štěpení* vystupovalo KDH.

³⁸ Dnes už mimo parlament a vystupující po názvem Lidová strana-Hnutí za demokratické Slovensko.

³⁹ Její dnešní název je v důsledku integrace s jedním mimoparlamentním subjektem *Strana demokratické a křesťanské koalice-Demokratická strana*.

⁴⁰ Dnešní parlamentní subjekty bychom seřadili takto: SMER, Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti (OLaNO), Most-Híd, Svoboda a Solidarita (SaS), SDKÚ-DS, KDH.

⁴¹ Dnešní parlamentní subjekty bychom seřadili zhruba takto: SMER, SaS, Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti (OLaNO), Most-Híd, SDKÚ-DS, KDH.

⁴² SaS bychom zařadili na stejnou pozici jako autoři SNS. Most-Híd a OLaNO do stejné kategorie jako SMK.

Při srovnání vývoje struktury *štěpení* v rámci jednotlivých států uvidíme rozdílnost českého a slovenského případu. V Česku se do dominantní pozice prosadilo *specifické socioekonomické štěpení transformace* doplněné *hodnotovou linií*, zatímco ostatní *štěpení* nemají větší význam s výjimkou *štěpení stát-církev*.⁴³ Slovensko představuje komplikovanější případ co do směřování ke *strukturovanému* stranickému systému postaveného na *socioekonomickém štěpení*. Můžeme v jeho případě zaznamenat dva problémy – personalizace stran s populistickými a charismatickými lídry, a dále problém časové shody demokratické tranzice s poslední fází budování národního státu. Ty měly za důsledek „přechodné prosazení dominance revitalizovaného sporu o podobu režimu“ (Hloušek-Kopeček, 2008, s. 545).

Nicméně od druhé poloviny prvního desetiletí 21. století můžeme zaznamenat již česko-slovenskou podobnost danou přítomností *specifického socioekonomického štěpení transformace* v obou ze systémů. Na Slovensku oslabilo *specifické nacionalistické štěpení transformace*, což může být doloženo skutečností, že SNS tentokrát zůstala mimo parlament, aniž k tomu potřebovala být „rozštěpena“ jako v roce 2002. A také vznikem strany „usmíření“ Most-Híd spolu s opakovanou absencí SMK v parlamentu. Svůj význam ve slovenském případě má také „klasické“ *štěpení stát-církev*. Ta je sice stále přítomna i v českém stranickém systému, avšak na Slovensku má významnější pozici. Naopak *štěpení materialismus-postmaterialismus* v současnosti ve slovenském případě absentuje, zatímco v Česku zelení dosáhli parlamentního zastoupení ve volbách 2006 a určitou podporu stejně jako zastoupení na komunální úrovni mají, zatímco na Slovensku se zelené strany ani neúčastní parlamentních voleb.

2.2 Teorie Herberta Kitschelta

2.2.1 Politická dělení

Herbert Kitschelt ve své práci zaměřené na téma formování *štěpení* v post-komunistických demokratických státech (1995) přichází s *děleními (political divisions)* ve třech programových dimenzích. První se týká konceptu *občanství*, kdy na jedné straně

⁴³ Ačkoli právě skutečnost, že KDU-ČSL zůstala po minulých volbách poprvé mimo PSP může být signálem oslabení této linie. Ovšem je celkem pravděpodobné, že se tato strana do dolní komory opět vrátí. Není také úplně jasné, zda její roli v tomto *štěpení* nepřevzala do jisté míry Top 09. Navíc toto *štěpení* stoupá na významu díky tématu církevních restitucí, které zaplnilo český veřejný prostor.

stojí *univerzalistické pojetí občanství a individuální práva*; a na druhé straně *partikularistická definice etnického či kulturního statutu* přiděleného partikulárním kolektivům, ale odmítnutého ostatním. Druhá dimenze je věnovávána dichotomii politického⁴⁴ a sociálního⁴⁵ liberalismu a politického a sociálního autoritářství. Zatímco *liberálové* podporují politickou participaci a individuální životní styl na úkor kolektivního politického určení, *autoritáři* odmítají participaci v rámci kolektivní volby a „volají po autoritářské vládě osobnostního morálního řádu“. Třetí dimenze „se točí“ kolem otázky *redistribuce bohatství*. Zde najdeme škálu od *ekonomického liberalismu volného trhu* k *ekonomickému populismu*, jež „volá po státem vedené redistribuci zdrojů v (ne)prospěch partikulární společenské skupiny či společnosti jako celku“ (Kitschelt, 1995, s. 458).

Nastíněná Kitscheltova typologie skládající se z dichotomií ve třech dimenzích představuje potenciál pro srovnání jednotlivých politických stran ve stranických systémech. První dimenze *stranického dělení* se do jisté míry kryje se *specifickým nacionalistickým štěpením transformace*. Druhá dimenze nám zase může evokovat (*revitalizovaný*) *spor o podobu režimu*. Třetí pak s jistými výhradami⁴⁶ *specifické socioekonomické štěpení transformace*.

2.2.2 Typologie komunistických režimů

Dalším zajímavým Kitscheltovým konceptem je typologie komunistických režimů (Kitschelt a kol., 1999, s 21-28). V této souvislosti rozlišuje tři typy: *byrokraticko-autoritářský, národně-akomodativní a patrimoniální komunismus*. To, jaký z typů byl nastolen v určité zemi, záleží na tamějších podmínkách, které komunistickému režimu předcházely: demokratická tradice či její absence, míra industrializace a modernizace⁴⁷ a předešlá legální působnost či nepůsobnost socialistického hnutí.

⁴⁴ Zde znamená politickou participaci.

⁴⁵ Oblast morálky – individuální autonomie.

⁴⁶ Kitschelt vidí dva krajní póly své dimenze jako zastávce volného trhu a ekonomické populisty – etatisty, kteří přerozdělují ekonomické statky. Zatímco v rámci *socioekonomického štěpení transformace* tomu tak nemusí být. Např. v českém případě ČSSD kritizovala *způsob* privatizace státního majetku, přičemž byla pro jinou formu privatizace a neodmítala zásadu volného trhu (ačkoli v kombinaci se státní regulací – tzv. sociálně-tržní hospodářství).

⁴⁷ Tedy zda nositelem industrializace a modernizace byl teprve komunistický režim, či už započala, popř. byla dokončena před jeho nástupem.

Příslušnost komunistického režimu k určitému typu, tj. jeho podoba, ovlivnila později to, jaký typ tranzice nastal s jeho pádem (viz Kitschelt, 1999, s. 28-31). Kromě toho měla také vliv na vzorce stranické soutěže (a tím strukturu stranického systému) daného post-komunistického státu a výběr jeho nových institucí. Politické dědictví (*legacy*) má však ještě silnější vliv. V případě, že některé dva post-komunistické státy přijmou téměř stejné nastavení nových formálních institucí, ale liší se v podobě předchozího nedemokratického režimu a tedy ve svém politickém dědictví, jejich politická praxe stranické soutěže a reprezentace bude stále odlišná (Kitschelt a kol., 1999, s. 14 et. 383), a to mj. v ideovém profilu politických stran a struktuře *štěpení*.

To je do jisté míry případ právě Česka a Slovenska, kdy v brzké polistopadové éře byly sice vybrány stejné instituce pro československý stát jako celek, logika soutěže v rámci jejich stranických systémů však byla odlišná. To bylo dáno tím, že československý komunistický režim v českých zemích a na Slovensku se v určitých ohledech lišil, což ale bylo opět dáno různými výchozími podmínkami v roce 1948, kdy slovenská společnost byla stále „agrárnějšího“ charakteru než ta česká. Není proto divu, že i polistopadový vývoj byl v těchto zemích odlišný. Tato skutečnost neunikla ani Kitscheltovi, který Česko řadí ohledně podoby minulého režimu k *byrokraticko-autoritářskému komunismu*, zatímco Slovensko podle něj v sobě nese směs *národně-akomodativního* a *patrimoniálního* typu (Kitschelt, 1999, s. 39). A poznamenává, že „*zhroucení*“⁴⁸ komunistického režimu v Československu začalo v Praze, nikoli v Bratislavě. Politická struktura slovenské komunistické strany a historické pozadí industrializace Slovenska, politická mobilizace a jeho režimní útvary (Tisova fašistická diktatura!) před příchodem komunismu by bývaly měly pobízet k jiné tranzici - *pre-emptivní reformě* ze strany elit. (...) To co následovalo po počátečním *zhroucení* komunistické vlády na Slovensku je kompatibilnější s tímto modelem než s českou cestou.“ Avšak „jeho ústavní systém je konzistentnější s tím, co bychom čekali po tranzici *zhroucením*, protože ta byla řízena událostmi v Česku od 1990 do 1992.“ (Kitschelt, 1995, s. 456-457)

⁴⁸ Typ tranzice charakteristický pro *byrokraticko-autoritářské komunismy* (Kitschelt, 1999, s. 31).

2.3 Kirchheimerův koncept strany *catch-all*

Otto Kirchheimer v polovině 60. let minulého století přišel s konceptem *catch-all party*. Vyložil tak ideální typ⁴⁹ strany, který podle něj začal nahrazovat typ *masové integrační strany* (Kirchheimer, 1966). To se dělo v reakci na změny ve společenské struktuře západoevropských států, kde do jisté míry oslabovala *štěpení vlastníci-pracující a stát-církev*. Vazby mezi stranou a voliči (*alignments*) se začaly narušovat procesem individualizace společnosti a oslabováním společenské stratifikace na třídní bázi. A tak se politické strany musely začít zaměřovat na širší elektorát a adaptovat se na individuálního a nezakotveného, resp. volatilního⁵⁰ voliče, který se díky existenci tzv. sociálního státu stával nezávislejším na kolektivních partikulárních (např. třídních) zájmech. Vedle oslabování třídní struktury se díky novým technologiím změnil způsob politické komunikace – elektronická média byla na rozdíl od „stranického“ tisku univerzálně zaměřená. V této souvislosti lze mluvit o určité „amerikanizaci“ západoevropské stranické politiky.

Jak uvádí Peter Mair, Kirchheimer se domníval, že „věk minulého skončil a západoevropské systémy nyní čelí více či méně nepřekonatelnému vzestupu strany *catch-all*. (...) Strany přetrhaly své blízké vazby (*links*) k masovému elektorátu a staly se v podstatě vzdálenými od každodenního života občanů. Tato vzdálenost je reflektována posunem od vnitrostranické moci směrem k centrálnímu vedení strany a ztrátou společensky specifických vazeb s částmi elektorátu definovanými třídními a konfesními pojmy (...) a redukcí role běžných členů strany.“ (Mair, 1997, s. 37) Sám Kirchheimer tvrdí, že „masová integrační strana (...) se sama transformuje na ‚lidovou stranu‘ *catch-all*. Opouštěním pokusů na intelektuální a morální rámování mas se více přiklání směrem k volební scéně ve snaze vyměnit efektivnost do hloubky za širší publikum a bezprostřednější volební úspěch.“ (Kirchheimer, 1966, 184)

Jak si ale všímá⁵¹ Michal Klíma, tak masové strany tak neučinily zcela dobrovolně, ale byly k tomuto svému posunu spíše donuceny okolnostmi přechodu k postindustriální společnosti, kdy „nastupující sekularizace a ‚zburžoaznění‘ dělnictva

⁴⁹ Ve weberovském smyslu.

⁵⁰ Přelétavého. Tedy takového, který má velmi slabé vazby k určité politické straně a ve volbách volí jinou stranu než např. v těch předešlých.

⁵¹ Ovšem jen parafrázuje a doplňuje Kirchheimerova tvrzení.

po roce 1945 vyvolávaly potřebu adaptace masových třídně nebo světonázorově orientovaných stran. Pokud se sociálně-demokratické a křesťansko-demokratické strany nechtěly stát volebními zajatci, stále se zmenšujícího segmentu voličstva, bylo nutné získat širší voličskou základnu. (...) strany se v zájmu vyšší volební efektivity snažily zbavit ideologických a organizačních bariér“ (Klíma, 1998, s. 48)

Kirchheimer definuje typ strany *catch-all* na základě pěti charakteristik: Za první, *drastické omezení ideologické zátěže*, tedy určitá míra deideologizace volebního apelu. Za druhé, *další posilování nejvyššího vedení*, které je hodnoceno dle toho, jak přispělo k zlepšení společnosti jako celku spíše než podle prosazování partikulárních zájmů. Za třetí, s předchozím související, *snížení role individuálního členství ve straně*. Za čtvrté, *menší důraz (na roli) „třídního strážce“*, „specifické společenské třídy či konfesní klientely, ve prospěch nábory voličů v rámci populace jako celku“. ⁵² A konečně za páté, *zajištění přístupu k rozmanitosti skupinových zájmů*⁵³, jehož „hlavním důvodem je zabezpečit volební podporu prostřednictvím přímluvy zájmových skupin.“ (Kirchheimer, 1966, s. 190-191)

Pokud se týká výše představených kritérií, Mair trefně konstatuje, že pouze první z nich se explicitně týká ideologické změny, zatímco ostatní čtyři znaky (vnitro)stranické organizace. Hlavní pohyb ve straně již není pomyslně zezdola nahoru, ale obráceně – ze shora dolů. (Mair, 1997, s. 37-38) Pokud bychom to stáhli k Sartoriho představě o funkcích politické strany⁵⁴, začíná převažovat *usměrňovací* funkce strany. Dispozice stát se stranou *catch-all* pak mají především velké strany ve větších státech, ne však *antisystémové strany*⁵⁵, a také strany se zkušeností vládního angažmá; a naopak strany *catch-all* mají větší šanci převzít vládní odpovědnost. Kirchheimer také viděl překážky pro adaptaci velkých stran v malých stabilně demokratických státech, kde fungují určité vzorce voličského chování. (Klíma, 1998, s. 49)

Nutno podotknout, že Kirchheimerem popisovaná transformace západoevropských systémů jim přinesla zvýšenou míru nestability. Můžeme pozorovat

⁵² Michal Klíma překládá tento atribut jednodušeji jako „méně důrazu na partikulární zájmy“ (1998, s. 48).

⁵³ Pro částečné vysvětlení tohoto kritéria viz Kirchheimer, 1966, 193-194.

⁵⁴ Podle něj mají strany dvě základní funkce *vyjadřovací* a *usměrňovací*. V případě té první se jedná o pohyb zezdola a jde se o reprezentaci názorů. U druhé pak o artikulaci názorů a trajektorii shora (Sartori, 2005, s. 46-48).

⁵⁵ Pro Sartoriho koncept *antisystémové strany* viz Sartori, 2005, 136-138.

také posilování významu osobností na úkor programu, tedy určitou *personalizaci* politiky, společně s centralizací volební kampaně vedené v médiích a za státní prostředky na úkor vlivu členské základny. Za tím vším stojí rozvolnění vazeb mezi stranou a voliči (*alignments*), kteří neváhají fluktuovat mezi voličskými skupinami konkrétní strany (viz výše). Samotný Kirchheimerův koncept přepokládal *dostředivost* politické soutěže, kdy se velké *catch-all* strany „bojují“ o středového nezakotveného voliče.

3. Vstup, vývoj ČSSD a SMERu ve stranicko-politickém systému a jejich ideový profil

3.1 Česká strana sociálně demokratická

ČSSD je jedna ze dvou velkých stran⁵⁶, které nesly po roce 1992 v Česku vládní odpovědnost, stalo se tak konkrétně poprvé po předčasných volbách v roce 1998. Nicméně už po těch řádných o dva roky dříve bylo jasné, že se stala nejsilnější levicovou stranou. Nechala tak za sebou nástupnický subjekt československé státostrany - Komunistickou stranu Čech a Moravy (KSČM). Právě od těchto voleb 1996 lze mluvit o *konsolidované* české levici a její *dualitě*; tedy, že máme v parlamentu zastoupeny vedle sebe dvě relevantní levicové strany⁵⁷ – nástupnický subjekt komunistické státostrany a moderní sociálně-demokratickou stranu západoevropského typu.

Nicméně právě tato jistá forma *duality* levice je v post-komunistické středovýchodní Evropě unikátem. V Polsku, Maďarsku i na Slovensku prošly tamější nástupnické subjekty bývalých státostran transformací a procesem „sociáldemokratizace“.⁵⁸ Ze zemí Visegrádské čtyřky pouze česká komunistická strana tímto procesem nakonec neprošla a nejméně se vzdálila od programu Komunistické strany Československa (KSČ), resp. dřívějších státostran nedemokratických sovětských satelitů. Stala se tak protestní stranou - nositelkou dědictví starého režimu.⁵⁹ Právě tato skutečnost potenciálně umožnila ČSSD stát se druhou nejsilnější stranou v českém politickém systému a vládní alternativou k dosavadní pravicové koalici (Kopeček – Pšeja, 2007, s. 53-54). Pozice ČSSD je v rámci zemí střední a východní Evropy také jedinečná, jelikož, jak poznamenává Lubomír Kopeček, „byla prakticky jedinou ‚historickou‘ sociální demokracií, která dokázala obnovit po roce 1989 svou

⁵⁶ Myšleno co do volební podpory, nikoli počtu členů.

⁵⁷ Sporný příklad Strany zelených (SZ) nepočítaje.

⁵⁸ Strany opustily ideologii marxismu-leninismu a přihlásily se k ideovým principům moderní evropské levice (demokratickému socialismu či sociální demokracii).

⁵⁹ Nicméně nelze analogický vývoj v zemích středovýchodní Evropy považovat za samozřejmost. Tamější komunistické režimy totiž nelze paušalizovat, jelikož ty se od sebe v určitých ohledech odlišovaly. Zvláště za užitečnou lze v tomto ohledu považovat typologii, se kterou přišel Herbert Kitschelt (1999, s. 21)

předkomunistickou relevanci.“ Mluví se tak o „osamělé renesanci sociální demokracie“, jež nastala v Česku v 90. letech (Kopeček, 2003, s. 101-102).

3.1.1 Staronová sociální demokracie – (znovu)vznik a etablace v českém stranickém systému

Sociálnědemokratická tradice byla v české společnosti zakořeněna navzdory násilnému sloučení sociální demokracie s Komunistickou stranou Československa v roce 1948. To se, podle Lubomíra Kopečka, projevilo neúspěšným pokusem o obnovu strany během pražského jara v roce 1968 či vypracováním manifestu *Sto let českého socialismu*.⁶⁰ Během existence československého komunistického režimu existovala navíc v zahraničí exilová sociální demokracie, která ovšem nebyla zcela jednotná, pokud se týká záležitosti případné spolupráce s bývalými komunisty v exilu – např. „osmašedesátníci“⁶¹ či samotného vztahu k tehdejšímu normalizačnímu režimu v Československu. Menšina v exilovém vedení, do které patřil také budoucí předseda ČSSD Jiří Horák, byla vůči exkomunistům i tehdejšímu československému režimu smířlivější, resp. její příslušníci věřili v jeho reformovatelnost, avšak ti po sporu s ostatními struktury exilové strany opustili (Kopeček, 2003, s. 102).

Tato nejednota v exilové sociální demokracii se určitým způsobem po listopadu 1989 přenesla do obnovy strany. Stály zde proti sobě dvě odlišné skupiny. Jedna v čela s Rudolfem Battěkem⁶², která měla vazbu na oficiální exilové struktury a v tehdejší době viděla politickou perspektivu v angažování se v Občanském fóru jako zastřešujícím hnutí proti bývalé komunistické státostraně. Nicméně Battěk založil v rámci něho Klub sociálních demokratů Občanského fóra (OF). Druhá skupina zahrnovala právě i ty lidi, kteří se v rámci exilové sociální demokracie za normalizace ocitli v menšině a opustili

⁶⁰ V tom se čeští disidenti přihlásili k tradici socialistického a dělnického hnutí, resp. založení české sociální demokracie v roce 1878.

⁶¹ Tzv. reformními; „osmašedesátníky“ máme na mysli členy Komunistické strany Československa (KSČ), kteří mělo co do činění s Pražským jarem a byli po roce 1968 během raného období normalizace ze strany vyloučeni. Mnoho z nich pak byli cílem perzekuce (např. i v rámci zaměstnání či dokonce věznění) a někteří z nich také členy disentu.

⁶² Místopředseda Klubu angažovaných nestraníků a poslanec během Pražského jara, poté disident. Byl jedním z prvních signatářů Charty 77 a později také jejím mluvčím. Společně např. s Václavem Havlem byl podepsán pod výše zmíněným prohlášením *Sto let českého socialismu*.

ji.⁶³ Patřil k ní ovšem také Slavomír Klaban⁶⁴, který stanul v čele přípravného výboru pro obnovu strany. V únoru byla strana zaregistrována a v březnu proběhl „obnovovací“ sjezd⁶⁵, kde se o předsednictví střetl Jiří Horák a Rudolf Battěk. Předsedou strany byl celkem jasným poměrem zvolen Horák, který byl sice exulant, avšak patřil do té již výše zmiňované menšiny (Kopeček, 2003, s. 103). Obnovení sociální demokracie v Česku tak proběhlo bez posvěcení exilových struktur.

Určitým mezníkem byly první polistopadové volby v květnu 1990. Do nich šla již obnovená ČSSD samostatně, zároveň však za účelem „netříštění protikomunistické jednoty“ nabízející OF povolební spolupráci (Profant, 2010, s. 20), zatímco skupina kolem Battěka kandidovala v rámci OF (stále jako členové ČSSD zároveň patřících do uskupení Klub sociálních demokratů OF). Pokud se týká zisku poslaneckých mandátů, uspěl Battěk a spol., samostatně kandidující strana nikoli. Za to byl Battěk po zásluze potrestán vyloučením ze strany, ne snad za to, že právě díky jemu zasedali příslušníci sociální demokracie v parlamentu, ale za to, poškodil výsledek samotné strany ve volbách, který do České národní rady činil 4,1 %, do Federálního shromáždění (FS) to bylo ještě méně. ČSSD tak nepřekročila 5% uzavírací klauzuli.

Vedení strany se snažilo svou pozici posílit integrací s klubem Obroda, do něhož patřili bývalí reformní komunisté („osmašedesátníci“), což se povedlo, nicméně to však vedlo k nevoli stále ještě existujících exilových struktur. Horák pak byl jako předseda v roce 1991 znovu zvolen. Do ČSSD s upadajícím významem OF začali z tohoto subjektu přicházet levicově orientovaní politici, mezi nimiž byl i budoucí předseda Miloš Zeman. Volby 1992 znamenaly pro ČSSD úspěšnější výsledek než volby předešlé, 6,5 % do České národní rady (ČNR) a 16 mandátů, a poslanci za ČSSD tak zasedli v obou komorách FS i v ČNR. Nicméně sociální demokracie skončila s méně než s polovičním výsledkem, který zaznamenala koalice Levý blok – v rámci něhož kandidovala KSČM.⁶⁶

⁶³ Viz předchozí odstavec.

⁶⁴ Pozdější čestný předseda ČSSD.

⁶⁵ Ten byl však deklarovaný jako XXIV. Konal se pro sociální demokraty na symbolickém místě v Praze na Břevnově; právě tady byla tajně česká sociální demokracie v roce 1878 založena.

⁶⁶ Nástupnický subjekt československé státostrany KSČ v Česku. Původně založena v rámci KSČ v březnu 1990 jako český protějšek Komunistické strany Slovenska (KSS).

Horákovo vedení nebylo příliš kritické k první Klausově vládě⁶⁷ resp. její politice a započaté ekonomické transformaci⁶⁸ a snažilo se, aby ČSSD hrála úlohu konstruktivní opozice. Celkově perspektiva ČSSD nevypadala, navzdory jejímu symbolu, nijak „růžově“. Český diskurs přál spíše pravicově orientovaným stranám, zatímco „levice“ byla obecně ztotožňována s předchozí érou, což brzdilo legitimizaci ČSSD jako prosystémové síly.“ (Kopeček, 2003, s. 104) Nicméně situace se počala měnit, když Horákovo vedení, i v důsledku očekávání lepšího výsledku ve volbách 1992, začalo ztrácet podporu.⁶⁹

Na sjezdu strany v Hradci Králové v únoru 1993 měli o post předsedy zájem čtyři kandidáti, z toho především zástupci tří *fragmentů*⁷⁰ (viz Kopeček, 2003, s. 105) – Jiří Paroubek, Miloš Zeman a Pavel Novák; dosavadní předseda Horák již nekandidoval. Těsně zvolen byl představitel tzv. radikálního proudu Miloš Zeman, k čemuž významně přispěla také skutečnost, že se na jeho stranu přidali Mladí sociální demokraté⁷¹ vedení Stanislavem Grossem. Ačkoli místopředsedy se nestali přímo Zemanovi spojenci, nový předseda dokázal svůj styl a vizi ve většině případů bez problémů prosadit. Potenciální vliv ostatních stranických *fragmentů* byl prakticky eliminován a jeho představitelé se stáhli do pozadí. Významným důsledkem hradeckého sjezdu pro stranu bylo také urovnání konfliktu mezi domácí obnovenou stranou a exilovou sociální demokracií, jelikož Zeman⁷² jako předseda, na rozdíl od Horáka, byl pro ni přijatelný. (Kopeček, 2003, s. 105-106)

„Zeman se na hradeckém sjezdu jasně vyslovil proti spolupráci s KSČM“, zato však „nastínil myšlenku spolupráce s ostatními menšími opozičními politickými

⁶⁷ Koaliční vláda 1992-1996 tvořená Občanskou demokratickou stranou (ODS), Křesťanskodemokratickou stranou (KDS), Křesťanskou a demokratickou unií – Československou stranou lidovou (KDU-ČSL) a Občanskou demokratickou aliancí (ODA).

⁶⁸ Ta zahrnovala především privatizaci. Specifickou formou byla tzv. kupónová privatizace.

⁶⁹ Více viz Kopeček, 2003, s. 105

⁷⁰ Dle Giovanniho Sartoriho, 2005, s. 81-82.

⁷¹ Mládežnická organizace ČSSD, *de iure* občanské sdružení nezávislé na straně, ale *de facto* personálně i finančně je s ní dosti propojena.

⁷² Kopeček se domnívá, že Miloš Zeman, který přišel do ČSSD z OF a neměl k sociální demokracii žádné zvláštní vazby, se rozhodl své politické angažmá spojit s ČSSD především na základě racionálního zhodnocení situace po rozpadu OF. Např. v Občanském hnutí (OH) prý viděl přílišnou konkurenci. Již během volební kampaně 1992 se vyprofiloval jako tvrdý kritik klíčového programového konceptu Občanské demokratické strany (ODS) – kupónové privatizace. (Kopeček, 2003, s. 105)

stranami.“ (Kopeček, 2003, s. 106) Za účelem „zformování jednotné opoziční alternativy vůči vládní koalici“, vznikl hned v roce 1993 tzv. Realistický blok.⁷³ Fungování tohoto uskupení a počet jeho členů však znamenaly, že být součástí tohoto uskupení se ukázalo pro ČSSD jako nepříliš výhodné, a tak tato snaha o integraci opozice skončila neúspěšně. Mnohem úspěšnější pro sociální demokracii se ukázala „taktika pohlcování malých levicových stran a vtahování řady jednotlivců do ČSSD“ (Kopeček, 2003, s. 106). Tento způsob rozšiřování členské základny společně s politickým stylem a vizí nového vedení přinesl zvyšující se voličskou podporu. ČSSD se totiž pod Zemanovým vedením stala opoziční politickou stranou tvrdě kritizující vládní politiku, čímž oslovila skupinu voličů nespokojených s důsledky ekonomické transformace – *transition losers*. Postupně se tak stávala vládní alternativou.

Na dalším sjezdu strany v Bohumíně v roce 1995 byl jasně (a bez protikandidáta) Zeman znovu zvolen předsedou strany. Z tohoto sjezdu pochází také rezoluce vylučující spolupráci s extrémistickými politickými stranami, za které byly označeny KSČM, Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa (SPR-RSČ), Moravská národní strana, Levý blok, Strana demokratické levice a Strana českých komunistů (Kopeček, 2003, s. 107). Tato rezoluce je známá jako tzv. bohumínské usnesení, které často asociuje zákaz spolupráce ČSSD s KSČM. Nicméně ten byl přijat již rezolucí na hradeckém sjezdu v roce 1993. Ovšem usnesení z Bohumína a Hradce Králové nejsou zcela totožná.⁷⁴ Často je tento zákaz spolupráce vnímán jako platný pouze pro celostátní úroveň exekutivy, avšak úroveň, pro kterou je zákaz spolupráce platný, není v rezoluci vůbec zmíněna.

Volby 1996 znamenaly v porovnání s těmi předchozími pro ČSSD výrazný úspěch. Získala totiž 26,4 % hlasů (a tedy 61 z 200 mandátů), což byl oproti volbám 1992 nárůst o 20 procentních bodů. Navíc ČSSD skončila druhá jen těsně za ODS (29,6 % a 68 mandátů) a daleko za sebou nechala svého levicového konkurenta KSČM, která zaznamenala výsledek těsně nad 10 %.

⁷³ Ten tvořily vedle ČSSD ještě Liberálně sociální unie (LSU), což byl subjekt tvořený zelenými, národními socialisty a dvěma zemědělskými stranami. Do tzv. Realistického bloku patřila ještě Křesťanskosociální unie. Ze strany sociální demokracie byla ještě snaha zapojit do tohoto uskupení nástupnický subjekt OF – Občanské hnutí – a také Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko.

⁷⁴ Bohumínská rezoluce pouze potvrzovala tu z Hradce Králové a byly v ní explicitně vyjmenovány další jednotlivé strany i „odštěpené“ subjekty od KSČM (Uhl, 2012; Mareš, 2011, s. 144).

Toto rozložení sil přineslo menšinovou koaliční vládu tvořenou stejnými subjekty jako v předchozím volebním období a stejně tak existenci dvoustranné opozice. Ovšem s tím rozdílem, jak uvádí Kopeček, že „vláda závisela na toleranci ČSSD, což zásadně změnilo pozici strany ve stranickém i politickém systému.“ K tomu se sociální demokracie „přesunula z pozice malé politické strany do role největší české levicové strany.“ Absence ostatních levicových subjektů kromě KSČM v PSP totiž umožnila ČSSD stát se hegemonem na levici. Sociální demokracie navíc „byla i tehdejšími vládními stranami (...) uznána za prosystémově orientovanou...“ a její lídr Miloš Zeman získal funkci předsedy PSP (Kopeček, 2003, s. 107).

První volby do Senátu v roce 1996 vyhrála ODS; ČSSD dosáhla slušného výsledku jen díky podpoře ostatních stran proti ODS ve druhém kole. Dále se v tomto roce poprvé objevil fenomén *přeběhlictví*, kdy dva sociálně-demokratičtí poslanci hlasovali pro vládní návrh státního rozpočtu, za což byli ze strany vyloučeni. Tato ztráta sice oslabila pozici ČSSD co do počtu mandátů v PSP, nicméně jí to zároveň zbavilo břemene existenciální podpory vlády, což se do budoucna ukázalo jako pozitivum, jelikož ČSSD mohla hrát roli důsledné opozice.⁷⁵

V červnu 1998 se konaly předčasné volby. Ty znamenaly úspěch ČSSD, která v nich zvítězila (32,3 % a 74 mandátů) před ODS.⁷⁶ Ovšem navzdory volebnímu úspěchu ČSSD nesestavila většinovou koaliční vládu a to z důvodu: Za prvé, nehledě na tzv. bohumínské usnesení, byla opět levice v PSP v menšině. A za druhé, vedení nové strany Unie svobody (US) nebylo vůbec ochotno koalovat s ČSSD, potažmo spolupracovat se Zemanem. Ačkoli koaliční dohoda by mezi KDU-ČSL a ČSSD možná byla. Na druhé straně bylo možné pohodlně sestavit pravicovou vládu za účasti ODS, KDU-ČSL a US a

⁷⁵ Nicméně výše popsaná událost byla pouze určitým symptomem vnitřního napětí ve straně, jako kdyby se snad mírně obnovilo vnitrostranické rozložení sil přítomné před hradeckým sjezdem v roce 1993. Přesto si Miloš Zeman svou pozici udržel a na bohumínském sjezdu v roce 1997 byl opět zvolen předsedou strany.

⁷⁶ Dohodě o předčasných volbách předcházela skandál s nevyjasněným financováním ODS a následný tzv. sarajevský atentát. Ten posloužil jako „rozbuška“ pro již delší dobu trvající spory mezi vládními stranami, což přineslo rozpad vládní koalice, poté co KDU-ČSL a ODA vypověděly koaliční smlouvu. Byla vytvořena dohoda na existenci polo-úřednické vlády Josefa Tošovského (guvernér České národní banky) do předčasných voleb. Vládu tvořili nestraníci a členové KDU-ČSL, ODA a také příslušníci protiklausovského *fragmentu* z ODS (ti co stáli za tzv. sarajevský atentát), kteří však později ODS opustili a stali se členy US. Do PSP se ještě dostala KSČM a KDU-ČSL, které obě zaznamenaly podobný výsledek (lepší o necelé procento) jako v předchozích volbách. A také nově vzniklá Unie svobody (US) tvořená „odpadlíky“ z ODS a ODA. Naopak před branami sněmovny zůstala radikálně-pravicová populistická SPR-RSČ. ČSSD si polepšila o 13 mandátů, ODS jako jediná z parlamentních stran si pohoršila a to o 5 mandátů.

obejít tím vítěze voleb. To se ovšem nestalo z důvodu špatných osobních vztahů mezi představiteli těchto stran (Václavem Klausem na jedné straně a Janem Rumlem s Josefem Luxem na straně druhé), které byly bezpochyby dány rozpadem vládní koalice v předešlém roce. Volby tak *de facto* skončily patem, jehož východiskem se stala tzv. opoziční smlouva⁷⁷ (srov. Roberts, 2003).

K určitému oslabení vnitrostranického napětí, vzniklého kolem tzv. opoziční smlouvy a prosazování volební reformy (viz Kopeček, 2003, s. 109), došlo poté, co Miloš Zeman oznámil, že již nebude kandidovat na předsedu strany, ani do PSP. Na sjezdu v roce 2001 byl za Zemanovy podpory celkem jednomyslně zvolen předsedou doposud „zemanovec“ Vladimír Špidla. Díky relativně úspěšné politice Zemanovy vlády a zlepšující se makroekonomické situaci, a dále i určitého distancování se ČSSD (konkrétně jejího nového lídra) od možného pokračování tzv. opoziční smlouvy podtrženého symbolickým odchodem jednoho z jejích tvůrců (tedy Miloše Zemana), což se u ODS nestalo, zvítězila přesvědčivě ČSSD i v následujících parlamentních volbách 2002.

Poprvé po listopadu 1989 získaly v PSP většinu levicové strany. ČSSD získala 30,2 % hlasů, čímž „se potvrdilo, že ČSSD se zřejmě dlouhodobě etablovala jako největší levicový subjekt na české politické scéně“ (Kopeček, 2003, s. 110).⁷⁸ ČSSD sestavila s KDU-ČSL a US-DEU koaliční vládu, ačkoli evidentní alternativou byla formálně menšinová a jednobarevná vláda podporovaná KSČM. Lídr ČSSD Vladimír Špidla se odvolával na tzv. bohumínské usnesení a zvolil první variantu.⁷⁹

3.1.2 Vývoj KSČM ve vztahu k české sociální demokracii

⁷⁷ Tento dokument, který se oficiálně jmenoval *Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou*, umožnil jednobarevnou menšinovou vládu ČSSD v čele s Milošem Zemanem.

⁷⁸ ODS obdržela 24,5 % a KSČM 18 % hlasů. Do PSP se ještě dostaly KDU-ČSL a US-DEU kandidující v rámci subjektu nazvaný Koalice, jež obdržela 14,2 % hlasů. V porovnání s předchozími volbami si tak polepšila pouze KSČM, ostatní strany si pohoršily, což byla bezesporu nepříjemná skutečnost pro představitele KDU-ČSL a US, kteří měli vyšší ambice.

⁷⁹ Pro vývoj po roce 2002, viz kapitulu níže. Volby 2002 totiž vnímáme jako mezník, který potvrdil etablaci ČSSD jako druhé nejsilnější české politické strany, jež vedle ODS obsadila premiérský post, a jako nejsilnějšího levicového subjektu. Tímto se obsah této kapitoly vyčerpal. Pro obšírnější výklad vývoje ČSSD, viz případovou studii Lubomíra Kopečka (2003) či společnou práci Lubomíra Kopečka a Pavla Pšejji (2007).

Jak už bylo řečeno, ČSSD je určitou výjimkou v tzv. východním bloku, všude jinde totiž zůstaly historické sociálně-demokratické strany politicky marginální, resp. ve stínu transformovaných státostran, které prošly procesem „sociáldemokratizace“.⁸⁰ Český politický systém je tak vlastně jedinečný existencí historické sociální demokracie, jejíž kořeny sahají do 19. století a která je druhou nejsilnější stranou, vedle nepřetřansformované komunistické strany. Lubomír Kopeček a Pavel Pšeja se domnívají, že pro pochopení „postavení ČSSD v rámci českého stranického systému a její politické strategie“, musíme „brát v úvahu specifickou podobu „soužití“ sociálních demokratů s Komunistickou stranou Čech a Moravy (KSČM).“ (Kopeček – Pšeja, 2007, s. 36)

Je třeba připomenout, že ve volební kampani před parlamentními volbami 1990 a 1992 sociální demokracii nepomohlo ani odvolávání se na historickou tradici, ani antikomunismus⁸¹, jelikož tím nedokázala nabídnout jasnou levicovou alternativu vůči ODS. To nastalo až poté, co její nové vedení začalo tvrdě kritizovat pravicovou vládu za její politiku (především za formu a důsledky privatizace) z pozic prosystémové strany, což se o KSČM říci nedalo. Ta totiž ve stejný čas, tj. 1993, kdy si ČSSD zvolila do čela Miloše Zemana, který se rozhodl Klausově vládě „jít po krku“, rezignovala na snahu o transformaci procesem „sociáldemokratizace“.

Je příznačné, že zákaz komunistické strany sice sociální demokracie podporovala ještě před volbami v roce 1990, nesouhlasil s ním však Václav Havel s poukazem na argument, že „nejsme jako oni“. KSČM ve všech polistopadových parlamentních volbách získala nad 10 % hlasů, čímž se legitimizovala v rámci českého politického systému. Nicméně již po volbách 1992 bylo jasné, že si KSČM určitou pozici ve stranickém systému zachová, pak už jen přetrvávala otázka jakou. Čeští komunisté byli postaveni před dilema své (ne)transformace.

KSČM vznikla jako územní organizace KSČ v Česku, jako určitý protějšek již dávno existující Komunistické strany Slovenska (KSS), KSČM se tak stala nástupnickým subjektem komunistické státostrany v českých zemích a to včetně majetku i členské základy; především ta druhá skutečnost je dodnes patrná – KSČM je největší českou politickou stranou, co do počtu členů. V jejím čele stál v letech 1990-1993 Jiří Svoboda,

⁸⁰ Zajímavé ovšem je, že v těchto zemích se dostaly levicové strany dříve k moci, než tomu bylo v Česku.

⁸¹ Zde myšleno např. deklaratorní požadavek (společně ještě s dalšími historickými nekomunistickými stranami) na zrušení komunistické strany před volbami 1990 a striktní zákaz spolupráce nejen s KSČM, ale i s jednotlivými normalizačními komunisty (postkomunisty).

který se snažil o její transformaci, „sociáldemokratizaci“, leč neúspěšně. Narazil totiž na odpor členské základny, kde převládli *dogmatici* a *neokomunisté* nad *reformisty*, a pro něž byla „sociáldemokratizace“ nepřijatelná.

To se ukázalo především výsledkem vnitrostranického referenda, kdy se rozhodovalo, zda bude z názvu strany vypuštěno označení „komunistická“ – 75 % členů bylo proti. V reakci na to proběhl odchod představitelů v referendu poraženého reformního křídla, vznikla tak nová strana – Demokratická strana práce, která se však za necelé dva roky z části inkorporovala do ČSSD (Kopeček – Pšeja, 2007, s. 42). Svobodu nahradil po jeho rezignaci v čele strany Miroslav Grebeníček, zástupce *dogmatického* a *neokomunistického* proudu. Ve stejném roce si ČSSD zakázala spolupráci s KSČM a komunisté se tak co do míry koaličního potenciálu ocitli v izolaci. K tomu ji opustilo mnoho členů a do voleb 1996 také většina poslanců. Volby však komunistům přinesly solidní výsledek (10,3 %) a navíc došlo k potvrzení komunistické identity – „zabetonování se“ na *neokomunistických* pozicích.

Tito bývalí komunističtí poslanci se uchýlili k založení strany Levý blok⁸² a Strany demokratické levice. Ta druhá vznikla jako pokračovatelský subjekt Demokratické levice ČSFR a vstoupila do ní část Demokratické strany práce.⁸³ Strana Levý blok a Strana demokratické levice provedly v roce 1997 fúzi a založily Stranu demokratického socialismu, což však nezabránilo jejich marginalizaci ve stranickém systému; učinily totiž tak pravděpodobně již pozdě. Nepříznivou okolností pro tyto dvě strany bylo, že byly tzv. bohumínským usnesením ČSSD z roku 1995 explicitně označeny jako extrémistické strany, s nimiž má sociální demokracie zakázánu spolupráci.

Tyto dvě malé komunistické strany, tak byly ostrakizovány. Stejně jako KSČM, která však nesla značku a dědictví normalizační KSČ a stala se tak protestní stranou *minulosti*. To nebyl případ těch dvou malých nových politických subjektů, ty se pravděpodobně chtěly stát stranami *přítomnosti*, pro což však nezískaly dostatečnou podporu voličů. Pravděpodobně z toho důvodu, jak už bylo řečeno, že se od KSČM odštěpily pozdě (Kopeček – Pšeja, 2007, s. 54). Na jejich úkor a na úkor dalších levicových stran, jako např. Liberálně sociální unie (LSU)⁸⁴, levicové voliče získala

⁸² Neplést s volební koalicí Levý blok, který tvořila KSČM a Demokratická levice ČSFR.

⁸³ Ta část, jež „nevplynula“ do ČSSD.

⁸⁴ Subjekt tvořený zelenými, historickými národními socialisty (ti byli za komunistického režimu součástí Národní fronty) a zemědělskou stranou.

ČSSD. Ta uspěla díky pragmatickému stylu svého nového vedení a také úspěšné reflexi *specifického socioekonomického štěpení transformace*. Šlo o čas v rámci zaplnění nekomunistického „prosystémového vakua“, které zůstalo ve stranickém systému po neprovedené transformaci KSČM. Úspěšně se to podařilo právě ČSSD a česká levice se tak po volbách 1996 konsolidovala v podobě dvou levicových parlamentních stran, což znamenalo mj. marginalizaci ostatních levicových subjektů.

Lubomír Kopeček se však ptá, proč byla ČSSD, na rozdíl od „historických“ sociálních demokratů v jiných zemích středovýchodní Evropy, tak úspěšná. Podle něho nalezneme dva faktory úspěchu české sociální demokracie. Za první, vývoj právě v druhé relevantní levicové straně KSČM, která neprošla procesem „sociáldemokratizace“ a naopak se zakonzervovala na *neokomunistických* ideologických pozicích, čímž ztratila koaliční potenciál. Tím se otevřel prostor pro jiný levicový prosystémový subjekt. Za druhé, radikální politický styl nového lídra Zemana, který tak dokázal správně využít potenciál nabízený prvním faktorem. Přičemž svou novou strategií byla ČSSD lepší než jiné levicové subjekty. (Kopeček, 2003 s. 110)

Jiná věc je, že současná existence KSČM na základě *reziduálního štěpení komunismus-antikomunismus*, jehož produktem je instrumentální antikomunismus, limituje sociální demokracii. Jeho objektem totiž je ve skutečnosti ČSSD, protože brání její programové spolupráci s KSČM a tím snižuje její koaliční potenciál.⁸⁵

3.1.3 Vývoj pozice ČSSD ve stranickém systému v 21. století

ČSSD se sice stala nejsilnější levicovou stranou, avšak v krajských volbách 2000 ji KSČM porazila, to ovšem bylo pro ČSSD jako vládní stranu nakonec jen zakolísáním v rámci voleb druhého řádu.⁸⁶ Při sestavování vlády v roce 1998 odmítla KDU-ČSL jít s ČSSD do formálně menšinové vlády, která by byla závislá na podpoře KSČM. Pozoruhodné je, že ta ji byla, ve vidině prolomení své izolace ve stranickém systému, ochotna poskytnout (Kopeček – Pšeja, 2007, s. 47). Východiskem se nakonec stala tzv. opoziční smlouva.

⁸⁵ Pro kořeny českého antikomunismu a jeho projevy na začátku 90. let projevující se limitami pro ČSSD, viz Profant, 2010.

⁸⁶ Situace, kdy nějaká strana vyhraje volby prvního řádu, tj. do PSP, stane se vládní stranou a pak vítězí i ve volbách druhého řádu, je spíše výjimečná.

Volební kampaň ČSSD před volbami 2002 se nesla v mírně jiném duchu než ty v roce 1996 a 1998. Sociální demokracie udělala úrok do středu⁸⁷ a cílila na centristického voliče ze středních vrstev, čímž vyklidila díl levé části politického spektra pro KSČM, která toho úspěšně využila. Přesto tato taktika sociální demokracii ve volbách 2002 vyšla a ČSSD vytvořila koaliční vládu s KDU-ČSL a US-DEU s většinou pouhého jednoho hlasu, přestože sociální demokracie měla možnost vládnout ve formálně menšinovém a jednobarevném kabinetu s podporou KSČM.⁸⁸ Komunisté nechtěli jít do vlády, ale zároveň chtěli prolomit izolaci, byli proto ochotni vládu sociální demokracie podporovat výměnou za místa ve vedení PSP a některých státních úřadů. Tato modalita byla však zamítnuta – ČSSD se striktně přidržela tzv. bohumínského usnesení a KSČM zůstala v izolaci.

V tomto volebním období ve volbách druhého řádu ČSSD jako vládní strana utržovala porážku za porážkou, a to nejen od ODS, ale i od KSČM. Došlo k vážnému zpochybnění primátu ČSSD na levici. KSČM se totiž stala protestní alternativou nespojenou s vládní mocí a dopady ekonomické transformace (Pšeja – Kopeček, 2007, s. 49). Preference i volební výsledky ČSSD byly pod hodnotami KSČM. V kombinaci s možností předčasných voleb⁸⁹ ČSSD reálně hrozil návrat do pozice malé strany a ztráta pozice nejsilnější české levicové strany ve prospěch KSČM. Nicméně k této situaci nebylo vůbec ani nakročeno, když komunisté „podrželi“ Grossovu vládu při hlasování o nedůvěře na jaře 2005. Bylo to na první pohled proti jejich zájmu - mohli získat pozice na úkor ČSSD, nicméně tato jejich podpora byla odůvodněna snahou o zabránění návratu pravicové vlády. Existenční závislost vlády na hlasech KSČM však bylo patrné pro většinu sociálních demokratů stále nepřijatelné, a tak s odchodem Grosse z premiérského postu byl obnoven středolevicový koaliční projekt.

Nový premiér Jiří Paroubek však začal využívat ad hoc podpory KSČM pro vládní návrhy v PSP. S jeho novým politickým stylem se pozice ČSSD zlepšila. Na jedné

⁸⁷ Naplnění tzv. pragmatického posunu. Ten byl původně navržen v roce 1994, naplno využit byl ale až Vladimírem Špidlou po roce 2001. Podle této strategie se „ČSSD místo někdy až příliš paušální kritiky vládní politiky měla zaměřit na selektivně vyhraná témata a především rozšířit svůj politický záběr směrem ke středu. Tím by dokázala oslovit voliče ze středních vrstev, kteří obecně souhlasili s Klausovou vizí ekonomické transformace, ale nelíbily se jim některé průvodní jevy“ (Kopeček- Pšeja, 2007, s. 45 – 46).

⁸⁸ ČSSD a KSČM disponovaly v PSP dohromady 111 hlasy, zatímco středolevicová trojkoalice 101.

⁸⁹ V kontextu rozhodnutí Ústavního soudu o předčasných volbách 2009 vyvstává otázka, na kolik to bylo, za prvé, vůbec ústavně možné, a za druhé, politicky, protože pro ústavní většinu by bylo potřeba k hlasům KSČM a ODS ještě hlasy KDU-ČSL.

straně stále tvořila sociální demokracie formálně koaliční vládu s KDU-ČSL, která se pomalu po změně svého vedení začala přeorientovávat na spolupráci s ODS po následujících volbách, a také s US-DEU, která zase dle průzkumů mířila mimo PSP. Na druhé straně se ČSSD začala výrazně přesouvat doleva zpět ze středu a fakticky se orientovat na spolupráci s KSČM. V PSP se tak vytvořila neformální parlamentní levicová koalice, čímž se „poprvé od listopadu 1989 prosadila systematická a těsná parlamentní spolupráce obou levicových stran. Bohumínská rezoluce ČSSD tím de facto přestala v praxi platit, přestože oficiálně zrušena nebyla. Paradoxem bylo, že tento pragmatický krok učinil politik, který na začátku 90. let patřil k radikálním odpůrcům spolupráce sociální demokracie s komunisty.“ (Kopeček – Pšeja, 2007, s. 51)

Volby 2006 zvrátily trend oslabování voličské podpory sociální demokracie, který trval až do nástupu Jiřího Paroubka do premiéřského křesla. Ten vytáhl stranu, která během svého vládního angažmá v mnoha oblastech porušila svůj volební program, byla zmítána korupčním skandálem svého předsedy Stanislava Grosse a do toho vnitrostranickou nejednotou, ze zhruba 14% voličské podpory (CVVM, 8. 4. 2005) k více než 30% volebnímu výsledku. ČSSD zaznamenala o 20 % lepší výsledek než KSČM. Potvrdilo se tak tvrzení, které vyřkl Lubomír Kopeček již o necelé čtyři roky dříve⁹⁰ (Kopeček, 2003, s. 110).

Volby sice vyhrála ODS, ale těsným výsledkem (35,4 % a 81 mandátů), a za ní skončila ČSSD (32,3 % a 74 mandátů). Tyto dvě velké strany si do počtu mandátů polepšily, což byl pravděpodobně důsledek vyhrocené bipolární kampaně ve stylu „my nebo oni“, která byla ještě na svém konci bezprecedentně ovlivněna tzv. Kubiceho zprávou.⁹¹ KSČM si sice oproti roku 2002 pohoršila, ale i tak zaznamenala slušný výsledek (12,8 % a 26 mandátů) a potvrdila tak své místo ve stranickém systému.⁹²

⁹⁰ Viz výše.

⁹¹ Pouhé čtyři dny před volbami se velitel Útvaru pro odhalování organizovaného zločinu Jan Kubice (současný ministr vnitra v Nečasově vládě) obrátil na poslance branného výboru se zprávou, ve které se tvrdí, že organizovaný zločin pronikl do státní správy. Částečný obsah této zprávy díky úmyslné nedbalosti některých poslanců pronikl do médií, kde byla označována jako Kubiceho zpráva. Ačkoli tato zpráva bezpochyby ovlivnila výsledek voleb, žádné z jejich tvrzení se později nedokázalo.

⁹² V PSP se udržela ještě KDU-ČSL, která však ztratila velký počet mandátů oproti minulému volebnímu období (7,2 % a 13 mandátů). Naopak, do PSP po svém dlouhotrvajícím úsilí pronikla Strana zelených (SZ), která však kvůli celkem disproporčnímu nastavení volebního systému (především neúměrně vysoký tzv. přirozený práh v některých obvodech – malých krajích jako Karlovarský či Liberecký) získala při výsledku 6,3 % pouhých 6 mandátů. Tento subjekt vystřídal ve Sněmovně US-DEU, čímž zůstal formát

Ještě předtím došlo ke změně ve vedení KSČM, když na podzim 2005 byl zvolen předsedou strany Vojtěch Filip.⁹³ Na jaře 2006 těsně před volbami byl předsedou ČSSD zvolen Jiří Paroubek, nicméně tento sjezd také potvrdil tzv. bohumínské usnesení. Tendence k bipolaritě stranického systému se potvrdila v povolební rétorice a vyjednáváních, kde se ukázalo, že proti sobě vlastně stojí blok levicových a blok pravicových stran. Volby nakonec skončily patem, oba bloky měly polovinu mandátů. Představitelé jak Strany zelených (SZ), tak zpočátku KDU-ČSL se odmítali podílet na vládě opírající se o hlasy KSČM. Po neúspěšném koaličním vyjednávání vystřídala dosluhující Paroubkův kabinet jednobarevná⁹⁴ menšinová vláda ODS pod vedením jejího předsedy Mirka Topolánka, ta však nezískala důvěru v PSP. Jednání se tedy rozběhla nanovo (pokud tedy vůbec ustala). Koncem léta Jiří Paroubek a tehdejší předseda KDU-ČSL Miroslav Kalousek oznámili, že se předběžně dohodli na půdorysu menšinové koaliční vlády, která by se ale musela opírat o podporu KSČM (Novinky.cz, 24. 8. 2006).⁹⁵ Komunisté tak poté, co levice již v PSP nezískala většinu, byli zdánlivě zpátky ve hře. Ovšem širší vedení KDU-ČSL možnost účastnit se vlády existenčně závislé na komunistických hlasech, odmítlo. Kalouska to stálo křeslo předsedy strany.

V zimě byl Topolánek pověřen sestavením vlády podruhé. Tentokrát vznikla středopravicová trojkoalice ODS, KDU-ČSL a SZ⁹⁶, která nakonec v lednu 2007 získala důvěru PSP poté, co ji podpořili dva sociálně-demokratičtí poslanci. Na scénu se tak vrátil fenomén *přeběhlictví*, který se v tomto volebním období projevil ještě několikrát – při volbě prezidenta republiky a také při pádu vlády na jaře 2009. Té byla na několikátý pokus vyslovena nedůvěra, její osud zpečetili přeběhlíci původně zvolení za ODS a SZ. Následovala úřednická Fischerova vláda, na které se dohodly ODS, ČSSD a SZ. Byla také schválena dohoda na předčasných volbách na podzim roku 2009. Po ústavní stížnost jednoho z přeběhlíků však Ústavní soud tento jednorázový ústavní zákon zrušil. Byl proto vypracován univerzální ústavní zákon o rozpuštění PSP, ale ten nebyl schválen

stranického systému zachován co do počtu stran v dolní komoře - pět stran v PSP – od roku 1998 až dodnes (2012.)

⁹³ Ten sice zastává ideově podobnou linii jako Grebeníček, je však pragmatičtější a moderněji smýšlející.

⁹⁴ Bylo v ní i mnoho nestraníků, všichni však byli vybráni ODS.

⁹⁵ Tvrdili, že v mnoha programových záležitostech panuje shoda. Miroslav Kalousek jako jednu z hlavních motivací podílu na takovéto vládě označil změnu volebního systému zpět k „čistě poměrnému“ (Novinky.cz, 24. 8. 2006).

⁹⁶ Tato strana disponovala 6 poslanci, ale ve vládě získala 4 ministerstva.

poté, co z participace na jeho schvalování překvapivě „vycouvala“ ČSSD⁹⁷. Kvůli nové konstelaci během dvouletého vládnutí Topolánkovy koaliční vlády absentoval prostor pro významnější spolupráci ČSSD a KSČM, snad jen s výjimkou hlasování o vyslovení nedůvěře vládě, kdy tyto obě opoziční levicové strany zněly jedním hlasem. Situace se mírně změnila v období vlády úřednického kabinetu, kdy se objevila spolupráce ČSSD, KSČM a KDU-ČSL při hlasování v PSP.

Volby tak proběhly až v regulérním termínu na jaře 2010. Mezitím se mj. na podzim 2008 konaly krajské volby, v nichž ČSSD drtivě zvítězila a obsadila posty všech hejtmanů. Začátkem léta proběhly volby do Evropského parlamentu, která však vyhrála ODS před ČSSD. Odštěpením od KDU-ČSL vznikl také nový subjekt – TOP 09 v čele s Miroslavem Kalouskem a Karlem Schwarzenbergem. Samotné volby do PSP skončily pro mnohé překvapením⁹⁸, když jejich výsledky se výrazně lišily od předvolebních průzkumů.⁹⁹ Volby sice vyhrála ČSSD (22,1 % a 56 mandátů), ale bylo to „Pyrrhovo vítězství“.¹⁰⁰

Nadějný výsledek, který však nestačil na překročení 5% uzavírací klauzule, zaznamenaly neparlamentní strany – Strana práv občanů Zemanovci (SPOZ; 4,3 %) a Suverenita¹⁰¹ (3,7 %). V případě SPOZ je dost pravděpodobné, že získala hlasy od dřívějších voličů ČSSD. Nastal však tím zajímavý úkaz – potenciální narušení

⁹⁷ Tato skutečnost byla vysvětlována mnoha důvody. Jiří Paroubek mluvil o hrozbě ústavní anarchie. Máme však za to, že pravá příčina tkví spíše v existenciální hrozbě pro ČSSD z důvodu stavu jejich financí. Kdyby totiž volby na podzim 2009 proběhly a Ústavní soud by je fakticky zrušil, ČSSD (a ani jiné strany) by nedostaly jednorázový státní příspěvek za volební výsledek, což by pro (za účelem volební kampaně) zadluženou ČSSD znamenalo bankrot.

⁹⁸ Ačkoli z analytického hlediska se dalo „volební zemětřesení“ předvídat, jak tvrdí Jiří Koubek (2010). Podle něj je dán výsledek voleb kombinací tří faktorů: tendencí k personalizaci a lokalizaci politiky, vysokým počtem *veto-hráců* a vysokou četností voleb (fragmentací volebního cyklu) - permanentní volební kampaní. Posledně jmenovaný faktor byl umocněn dlouhým povolebním vyjednáváním v roce 2006 a také přípravou na „zrušené“ předčasné volby, kdy dlouhou dobu vládl veřejností oblíbený Fischerův úřednický kabinet. Viz Koubek, 2010.

⁹⁹ Čekal se o mnoho lepší výsledek ČSSD a horší výsledek TOP 09.

¹⁰⁰ Za ní totiž skončila jen s mírným odstupem ODS (20,2 % a 53 mandátů). Třetí v pořadí skončila nová politická strana TOP 09 (16,7 %) - avšak ta již měla parlamentní zastoupení personalizované odpadlíky z KDU-ČSL. Na čtvrtém místě se umístila KSČM (11,3 %) a v jejím závěsu se jako poslední do Sněmovny dostal nový subjekt Věci veřejné (VV; 10,9 %). Co do počtu mandátů komunisté zůstali „na svém“, zatímco ODS a ČSSD ztratily. Před branami PSP tentokrát zůstaly KDU-ČSL a SZ, pro prvně jmenovanou stranu to bylo vůbec poprvé v polistopadové historii. Obě doplatily na svou účast v předchozí pravicové vládě.

¹⁰¹ Celým názvem *Suverenita - blok Jany Bobošíkové, strana zdravého rozumu*.

konsolidovanosti české levice a její *duality*, resp. její rozšíření o další parlamentní subjekt. Tato možnost je aktuální i v létě 2012, kdy volební model přisuzuje SPOZ výsledek, který by jí těsně stačil na získání mandátů v PSP (Factum Invenio, 28. 6. 2012).

Již krátce poté, co se rozběhla povolební vyjednávání, bylo jasné, že ČSSD není schopna sestavit životaschopnou vládu, která by získala důvěru PSP. K tomu došlo poté, co VV odmítly vyjednat o menšinové koalici vládě s ČSSD opírající se o komunistické hlasy. Mezi ČSSD a TOP 09 zase byla evidentní programová nekompatibilita¹⁰². Vznikla Nečasova pravicová většinová koalici vládě. ČSSD a KSČM zaměřily společně opět do opozice, čímž jsme opět téměř ztratili možnost pozorovat vývoj možnosti spolupráce mezi těmito subjekty. Nicméně tzv. bohumínské usnesení stále platí a neexistují žádná prohlášení současného vedení ČSSD o jeho zrušení.

Je ovšem otázka na kolik mají tyto výroky pouze deklaratorní účel a jak by vypadala situace poté, co by levice získala po dalších volbách ve Sněmovně většinu. Je dost možné, že by vznikl formálně menšinový levicový kabinet sice bez zastoupení KSČM ve vládě, ale s její podporou v PSP. Byli bychom pak svědky koalice ČSSD a KSČM nikoli na úrovni *exekutivy*, ale *legislativy*. Je však jisté, že by tato podpora ze strany KSČM nebyla „zadarmo“ a komunisté by pravděpodobně získali zastoupení ve vedení Sněmovny, ministerstev a státních úřadů. Takovéto vládní řešení by jistě vyžadovalo ze strany vedení sociální demokracie odvalu, bylo by však z programových důvodů logickým krokem. Je dost dobře možné, že sama KSČM by také preferovala spolupráci pouze v PSP, jelikož vládním angažmá by ztratila identitu protestní strany minulosti – nositelky dědictví starého režimu.¹⁰³

3. 1. 3 Ideová východiska ČSSD

Když se podíváme do dlouhodobého programu české sociální demokracie, dozvíme se, že konečným cílem strany je odstranění všech forem útlaku. Nicméně je zde patrný také respekt k soukromému vlastnictví, ideový profil je tak v souladu s „bad-

¹⁰² Tyto strany spojuje především snad jen proevropská orientace – pozitivní postoj k současné podobě evropské integrace.

¹⁰³ Pro přehledovou studii o konsolidaci české levice (včetně neparlamentních námi nezmiňovaných subjektů) od začátku 90. let až téměř dodnes, viz Mareš, 2011.

godesbergským obratem¹⁰⁴. Sociální demokracie tradičně staví na některých liberálních principech jako je víra v pokrok, politická svoboda a princip rovnosti. Odmítá však utilitaristický individualismus a minimální stát. V rámci politické ekonomie se hlásí ke keynesiánství.

Sociální demokracie v poslední době vystupuje jako „obránce“ evropského modelu sociálního státu¹⁰⁵. Je také přívržencem současné podoby evropské integrace a prosazení českých národních zájmů v globalizovaném světě spatřuje jako možné prostřednictvím plnohodnotného členství v Evropské unii. Byli jsme toho svědky např. při hájení Lisabonské smlouvy, když měla být v Česku ratifikována. ČSSD prosazuje hlubší integraci, odpovědí na krizi je pro ni „více Evropy“. Podporuje členství země v Severoatlantické alianci (NATO). (Základní program ČSSD, s. 13)

Jenom, když se podíváme na hesla a slogany, které ČSSD používala a dodnes používá, spatříme základ jejího volebního apelu a ideové fundamenty: „Jistoty a prosperita“, „jistoty a naděje“, „rovnost šancí“, „svoboda, spravedlnost, solidarita“ či „za spravedlivé reformy“. V posledních dvou volebních obdobích podrobuje ČSSD kritice neoliberální politiku pravicových vlád a snaží se k ní nabízet vlastní alternativu.¹⁰⁶

Mezi programové koncepty české sociální demokracie patří progresivní zdanění, více sazeb daně z přidané hodnoty (DPH), odmítání plateb ve zdravotnictví a jeho privatizace, odmítání zavádění školeného. Dále snaha o zavedení zákona, který by umožnil prokázat nezákonné nabytí majetku – ten by pak byl obrovskou relativní mírou zdaněn, jedná se o určitou revokaci privatizace provedené Klausovými vládami. A obecně je pro určitou míru regulace a státních zásahů do ekonomiky. Zkrátka, česká sociální demokracie chce sice tržní hospodářství, nikoli však tržní společnost; je však na ní možno pozorovat ideovou „stopu“ tzv. třetí cesty. ČSSD lze označit za moderní levicovou stranu západoevropského typu přizpůsobenou českému postkomunistickému kontextu prosazující model sociálně-tržní ekonomiky.

¹⁰⁴ V roce 1959 na sjezdu v Bad Godesbergu se německá sociální demokracie v rámci svého programu zřekla marxistické ideologie, nepřátelství ke kapitalismu, snahy znárodnění průmyslu a odporu ke zbrojení a NATO.

¹⁰⁵ Tzv. stát blahobytu – *welfare state*

¹⁰⁶ Sociální demokracie se opravdu v rámci prostoru - Česka jako postkomunistické země a času - začátku 21. století ocitla v paradoxním postavení a hájí status quo tzv. sociálního státu, ačkoli pro sociálně-demokratické hnutí byla vždy programovou „vlajkovou lodí“ společenská reforma.

3. 2 SMER – sociální demokracie

3.2.1 Odlišný vývoj slovenské levice

Situace levice jako takové byla na Slovensku po listopadu 1989 v mnoha ohledech odlišná než v českých zemích. Ve slovenské společnosti nebyla tolik zakořeněna tradice sociálně-demokratické strany, což se projevilo i tím, že „ve srovnání s českými zeměmi postrádalo Slovensko během období komunismu organizace typu exilové ČSSD.“ (Hynčica, 2006b, s. 2) Stejně tak zde absentovala taková míra antikomunismu, což bylo dáno odlišným průběhem normalizace - nižší míra represe a menší poměr lidí vyloučených z KSS (Hynčica, 2006b, s. 3). Sice zde proběhl pokus o ustanovení sociálně-demokratických stran, jejich etablace však nedopadla úspěšně. Konkrétně se jednalo o dvě: Sociálně demokratickou stranu na Slovensku (SSS) a Stranu demokratického socialismu (SDS).

SSS byla pokusem o obnovení historické sociální demokracie na Slovensku. Vyznačovala se antikomunismem, alespoň její část. To nebyl případ SDS, která byla tvořena především bývalými reformními komunisty – „osmašedesátníky“. Tyto subjekty se snažily vymezovat vůči nástupnickému subjektu státostrany KSS. V tomto jim nástupnický subjekt státostrany „vzal vítr z plachet“ tím, že se v zimě 1991 definitivně přejmenovala na Stranu demokratické levice (SDL) a na sklonku téhož roku její trenčínský sjezd rozhodl o vystoupení ze zastřešující organizace KSČ.¹⁰⁷ Stalo se tak kvůli odlišné trajektorii pohybu SDL a KSČM. Trenčínský sjezd také rozhodl o zahájení transformace procesem „sociáldemokratizace“. Reakcí na tento proces byla secese „konzervativního“ proudu a (znovu)založení Komunistické strany Slovenska (KSS) v roce 1992. Na sklonku léta 1990 došlo k integraci SSS a SDS, vznikla tak Sociálně-demokratická strana Slovenska (SDSS). Před volbami do 1992 do svého čela postavila Alexandra Dubčeka.¹⁰⁸ To jim ovšem nepomohlo a se 4% výsledkem nepřekročili uzavírací klauzuli.

¹⁰⁷ Ta fungovala od podzimu 1990 jako federace KSS a jejího nově vzniklého českého protějšku KSČM.

¹⁰⁸ Ten byl široce oblíbenou osobností ze strany slovenské veřejnosti a takovýto výsledek byl příslibem do budoucna. Dubček mohl této straně svým charismatem a svým étosem hrdiny Pražského jara pomoci, což ovšem zhatilo jeho tragické úmrtí na podzim 1992

Volby 1992 do Slovenské národní rady (SNR) vyhrálo výrazným způsobem Hnutí za demokratické Slovensko (37,3 % a 74 ze 150 mandátů), za nímž skončil transformovaný nástupnický subjekt československé státostrany na Slovensku SDL (14,7 % a 29 mandátů). Uspěly ještě Křesťanskodemokratické hnutí (KDH; 8,9% a 18 mandátů), Slovenská národní strana (SNS; 7,9 % a 15 mandátů) a také koalice maďarských stran (7,4 % a 14 mandátů). Ve volbách dominovala především témata spojená se *štěpením centrum-periferie*, což byl pouze slovenský případ, a také se záležitostí ekonomické transformace. Na obě doplatily společně se svou roztržitostí slovenské „občanské“ pravicové strany, které byly profederální a na straně ekonomické reformy prováděné federální vládou (Just, 2010, s. 92-93). V SNR tak byly ryze pravicové subjekty v menšině.¹⁰⁹ HZDS zaznamenalo vysoký výsledek i díky kritice federální vlády a tím, že jasně nedeklarovalo profederální kurs.

HZDS vytvořilo formálně menšinovou vládu podporovanou částí poslanců SDL a všemi zástupci SNS. Došlo však k vládní krizi a k pádu druhé Mečiarovy vlády a k rozštěpení HZDS. Vznikla koaliční vláda KDH, SDL a odštěpeneckých subjektů od HZDS v čele s Jozefem Moravčíkem a také dohoda na předčasných volbách na podzim 1994. Vznik takovéto vlády byly prvním projevem *revitalizovaného sporu o podobu režimu - specifického štěpení mečiarismus-antimečiarismus*, kdy se dvě ideologicky naprosto odlišné strany (SDL a KDH) spojily proti HZDS.¹¹⁰

Do předčasných voleb se v rámci předvolební koalice nazvané Společná volba spojila SDSS s SDL¹¹¹, což SDSS již totálně redukovalo potenciál vymezování se na základě antikomunistické rétoriky vůči nástupnickému subjektu bývalé státostrany. Z krátkodobého hlediska se toto ukázalo jako úspěšný krok – SDSS získala v Národní radě Slovenské republiky (NR SR) své dva poslance, nicméně z dlouhodobého hlediska to učinilo tuto stranu pohledu voličů vlastně zbytnou. Navíc vznikl nový radikálně levicový subjekt Sdružení dělníků Slovenska (ZRS), který založil poslanec SDL na základě nesouhlasu, že se jeho strana spojila s pravicovým KDH (Just, 2010, s. 98-99).

¹⁰⁹ Pokud bychom nepovažovali SNS za pravicový subjekt v užším slova smyslu, tak pouze KDH. Ačkoli v rámci slovenského stranického systému nelze v té době ještě vůbec mluvit o pravo-levé dimenzi. Pouze KDH a maďarské strany zaujímali profederální orientaci, což se později projevilo při hlasování o *Deklaraci svrchovanosti Slovenské republiky* v létě 1992.

¹¹⁰ Tato dělicí linie sehrála svou roli i ve volbách 1994 a 1998; viz níže.

¹¹¹ Tuto předvolební čtyřkoalici tvořily ještě Strana zelených na Slovensku (SZS) a Hnutí zemědělců Slovenska.

Předčasné volby 1994 skončily opět vítězstvím HZDS kandidujícím společně s Rolnickou stranou Slovenska (RSS; jejich společná kandidátka získala 35 % a 61 mandátů), levicová čtyřkoalice Společná volba skončila druhá „na pásce“ (10,4 % a 18 mandátů).¹¹² Pro společnou kandidátku levicových stran (Společná volba) byl její volební výsledek fakticky neúspěchem.¹¹³ Důsledkem voleb bylo sestavení třetí Mečiarovy vlády tvořené HZDS, RSS, ZRS a SNS.¹¹⁴ Pozoruhodné je, že vytvoření takovéto vlády proběhlo na základě dělení *mečiarismus-antimečiarismus*. Politika této vlády včetně volební reformy vedla opoziční strany v roce 1998 k integraci podél tohoto *specifického štěpení*. Vznikl „volební subjekt“ Strana demokratické koalice (SDK) a fúzí maďarských stran také Strana maďarské koalice (SMK). Na scéně se objevila také Strana občanského porozumění (SOP).¹¹⁵ SDK tvořily KDH, DÚ, Demokratická strana (DS), SDSS a SZS.¹¹⁶

Antimečiarovský tábor zaznamenal úspěch ve volbách 1998, které sice vyhrálo HZDS (27 % a 43 mandátů), hned za ní však skončila „volební strana“ SDK (26,3 % a 42 mandátů), dále již samostatně kandidující SDL (14,7 % a 23 mandátů), SMK (9,1 % a 15 mandátů), SNS (9,1 % a 14 mandátů) a nově vzniklá SOP (8 % a 13 mandátů). Dosavadní vládní strana ZRS zůstala mimo parlament. Byl obejit vítěz voleb a vytvořena široká, zato také ideově heterogenní koaliční vláda skládající se ze SDK, SMK, SOP a právě SDL. Tato čtyř-koalice, ale fakticky devíti-koalice¹¹⁷ přirozeně trpěla svou

¹¹² Za ní pak koalice maďarských stran (10,2 % a 17 mandátů), KDH (10,1 % a 17 mandátů), Demokratická unie (DÚ; 8,6% a 15 mandátů) - tato strana vznikla fúzí odštěpeneckých subjektů od HZDS a SNS, v jejím čele stál premiér Jozef Moravčík. Do parlamentu se dostaly ještě ZRS (7,3 % a 13 mandátů) a SNS (5,4 % a 9 mandátů).

¹¹³ Ten byl ovšem zaviněn konáním předčasných voleb, namísto případného konání řádných voleb v roce 1996. Nicméně konání předčasných voleb bylo podmínkou účasti SDL na Moravčíkově vládě (Just, 2010, s. 100).

¹¹⁴ Pro více o třetí Mečiarově vládě a aktivitě její opozice viz Just, 2010, s. 102-117.

¹¹⁵ V jejím čele stál košický primátor Rudolf Schuster, pozdější prezident republiky. Jemu tato strana posloužila v rámci jeho volební kampaně do tohoto úřadu.

¹¹⁶ O integraci antimečiarovského tábora viz Just, 2010, s. 112–118.

¹¹⁷ SDK původně tvořilo pět subjektů, ale poslanci nevěrní svým „mateřským“ stranám v čele s premiérem. Dzurindou utvořili de facto šestý subjekt v rámci této volební koalice a později se stali členy Strany demokratické a křesťanské unie (SDKÚ), které ještě tentýž rok „pohltila“ právě jednu z „mateřských“ stran - DÚ. Po vzniku této strany se pak KDH stala vládní stranou stejně, jako jí byla SDKÚ. V roce 2006 došlo k integraci SDKÚ a DS (další „mateřská“ strana z SDKÚ), od té doby nese název SDKÚ-DS.

heterogenitou a mnohočetností, v důsledku čehož byla oslabena vládní akceschopnost a objevily se konflikty uvnitř samotných vládních stran.¹¹⁸

Z výkladu výše je patrné, že až min. do roku 1999 nebyla pro slovenský stranicko-politický systém důležitá „klasická“ pravo-levá dimenze, ovšem *revitalizovaný spor o podobu režimu - specifické štěpení mečiarismus-antimečiarismus*, kdy se strany dělily podle toho, zda jsou ochotny či ne spolupracovat s HZDS, resp. podle liberálně demokratického nebo neliberálního pojetí režimu.

3.2.2 Nástup SMERu a jeho cesta na vrchol

Strana SMER vznikla za specifické situace na podzim roku 1999. Založil ji tehdejší místopředseda SDL Robert Fico. Jeho mateřská strana byla v té době součástí *antimečiarovské* Dzurindovy vlády, avšak Fico se jako nejpoblábnější člen jejího vedení ministrem nestal. Tím, že odešel z SDL, dal najevo nesouhlas s politikou Dzurindovy první vlády a s účastí své původní strany v ní.¹¹⁹ Účast SDL v ideově různorodé vládě ji opravdu přinesla ztrátu důvěry v očích voličů, jelikož v Dzurindově kabinetu dominovaly pravicové subjekty. Ve stranickém systému Slovenska volbami 1998 kulminovalo *specifické štěpení mečiarismus-antimečiarismus* a Robert Fico jako by vycítil jeho soumrak. Fico stojí v čele SMERu dodnes a ten je nedělitelně spojen s jeho jménem. Lze proto říci, že tato strana je vskutku „stranou jednoho muže“ - personalizovaným i personifikovaným subjektem.

Paradoxně strana SMER původně odmítala pravo-levé dělení, jelikož „kladla důraz na řešení konkrétních věcných problémů, které nejsou ani levicové, ani pravicové“ Zároveň však neuznávala dělení *mečiarismus-antimečiarismus*, a proto se „prezentovala jako třetí "neutrální" síla v kontextu dominantní konfliktní linie mečiarismus - antimečiarismus.“ (Hynčica, 2006b, s. 16-17) Antistranický deideologizovaný apel a nový pragmatický styl podepřený Ficovým charismatem společně s důslednou opoziční kritikou vlády, přinesly SMERu podporu voličů, kteří pravděpodobně odešli od SDL, SOP a do jisté míry také HZDS.

¹¹⁸ Pro obšírnější objasnění vývoje slovenské levice a vůbec subjektů, které měly co dočinění se sociálně-demokratickou identitou viz Hynčica, 2006. Pro podrobnější výklad vývoje slovenského stranického systému v letech 1990-2002 z perspektivy levicových stran viz Just, 2010, s. 85-126.

¹¹⁹ Důvodem jeho odchodu z této strany bylo v neposlední řadě nenaplnění osobních ambicí. To se ovšem s prvním tvrzením přímo nevylučuje, je dost možné, že prostě chtěl včas opustit pomalu „potápějící se loď“. Další věc, která se Ficovi nelíbila, byla účast SMK ve vládě (Just, 2010, s. 125).

První Dzurindova vláda tak začala být „pod palbou“ kritiky ani ne tak Mečiarovy HZDS, která svou razantní rétoriku směrem k ostatním politickým subjektům zmírnila, ale právě Ficova SMERu. Strana SMER si dala do přívěska „třetí cesta“¹²⁰, čímž chtěla dát najevo svou odlišnost jak od HZDS, tak vládních stran – především od Dzurindovy Strany demokratické a křesťanské koalice (SDKÚ). V programu strany pro volby 2002 můžeme najít např. hesla jako „už žádné sliby“, „pořádek“, „spravedlivost“, „slušný život“, „zdravý rozum“, „bez povinností, žádná práva“ či „volte nové tváře, novou generaci“ (Volebný program SMERu, 2002). Je tak jasné, že se SMER profilovala jako středová strana „nositelka“ pragmatické politiky využívající sociálního a do jisté míry i nacionálního apelu. Ačkoli v té době se snažila být alternativou k převážně pravicové vládě, nemohli bychom ji označit jako levicovou stranu západoevropského sociálně-demokratického typu. Pokud si vypomůžeme analogií s českou politickou scénou, měla by blíže ve formě programu spíše k českým VV než k ČSSD jako takové.

SMER ve volbách 2002 skončil třetí „na pásce“ (13, 5 % a 25 mandátů). Volby skončily opět vítězně pro Mečiarovo HZDS, které však zaznamenalo již menší voličskou podporu (19,5 % a 36 mandátů) než ve volbách minulých.¹²¹ V závěsu za Mečiarovou stranou skončil nástupnický subjekt původně „volební“ antimečiarovské strany SDK, tedy SDKÚ (15, 1 % a 28 mandátů), kterou založil a vedl dosavadní premiér Mikuláš Dzurinda.¹²²

Zajímavým úkazem byl nejen solidní výsledek SMERu, ale i úspěch ANO a v roce 1992 znovu založené KSS. Všechny tři tyto subjekty se staly adresáty protestních hlasů daných nespokojeností voličů s politikou vlády a fungováním dosavadního stranicko-politického systému, ale také absencí linie *mečiarismus-antimečiarismus*. Byla

¹²⁰ Těžko říct kolik mělo toto sebeoznačení společného s Třetí cestou Anthony Giddense (2001) a New Labour, která byla inspirací pro mnohé evropské sociálně-demokratické strany, nebo se spíše jednalo pouze o třetí možnost (střední cestu) mezi Mečiarem a Dzurindou. Představitelé SMERu tvrdili, že se jedná o první možnost a co do typu strany se přirovnávali k německé sociální demokracii či k britské Labour Party. Tím se ale fakticky prohlásili za středolevicový subjekt.

¹²¹ Celkově, když srovnáme výsledky této strany ve volbách 1992, 1994, 1998, 2002 a konečně i 2006, vidíme sestupnou tendenci.

¹²² Čtvrtá skončila SMK (11,2 % a 20 mandátů), dále KDH (8,3 % a 15 mandátů), nový subjekt Aliance nového občana (ANO; 8 % a 15 mandátů) a KSS (6,3 % a 11 mandátů). „Před branami“ NR SR naopak zůstaly vládní subjekt SDE a také po svém rozštěpení SNS.

Za politickým projektem ANO stál bývalý ředitel televize Markíza Pavol Rusko. Markíza byla jako soukromá televize za Mečiarovy vlády mimo dosah moci HZDS, na rozdíl od veřejnoprávní televize, a tedy zdrojem nezávislých informací. Z tohoto důvodu ji v roce 1998 společně bránili politici z antimečiarovského tábora, vedle sebe tak na její obranu řečnili Mikuláš Dzurinda a Robert Fico.

vytvořena středo-pravicová vláda SDKÚ, SMK, KDH a ANO. Opět sice byl obejit vítěz voleb, nicméně tentokrát poprvé ve slovenské historii byla sestavena koaliční, ideově¹²³ relativně homogenní vláda. Právě od těchto voleb můžeme ve slovenském stranickém systému pozorovat přítomnost *socioekonomického štěpení*¹²⁴, podél kterého se strany dělí na levicové a pravicové.

Po vzniku vlády, která začala provádět neoliberální politiku, si tuto skutečnost uvědomil i Robert Fico a strana SMER se začala „sociáldemokratizovat“, jelikož v levé části spektra bylo místo, o které se ovšem ucházely i KSS či další levicové formace. Fico proto uzavřel oboustranně výhodný obchod – dohodl integraci se třemi levicovými subjekty, které sice měly již zanedbatelnou voličskou podporu, zato však disponovaly sociálně-demokratickou identitou a určitou mírou tradice i politicky zkušených osobností. Jednalo se o Ficovu původní stranu SDL¹²⁵, dále o SDSS a Sociálně demokratickou alternativu.¹²⁶ Během podzimu 2004 bylo vše dohodnuto, orgány těchto subjektů schváleno a začátkem roku 2005 vplynuly do SMERu, který se přejmenoval na SMER-sociální demokracie, čímž přijal sociálně-demokratickou identitu na základě dědictví výše jmenovaných tří subjektů. SMER pak byl přijat do Strany evropských socialistů (PES) či Socialistické internacionály a tím se mezinárodně „zakotvil“.

V rámci předvolební kampaně již SMER kritizoval druhou Dzurindovu vládu z levicových pozic za její drastickou neoliberální politiku¹²⁷, která negativně dopadala na mnoho lidí z nižších a středních vrstev. Fico se snažil představovat k tehdejší vládě alternativu, což se mu podařilo. Předčasné volby 2006¹²⁸ vyhrál SMER (29 % a 50 mandátů) přesvědčivě před SDKÚ (18,4 % a 31 mandátů).¹²⁹ Mimo NR SR zůstala KSS, což je důkazem toho, že SMER dokázal dostatečně absorbovat protestní hlasy. Po

¹²³ Pokud se týká „klasického“ pravo-levého dělení, tedy ekonomické dimenze politického programu.

¹²⁴ Ačkoli o jeho prvním plném projevu lze mluvit až ve volbách 2006.

¹²⁵ Ta pravděpodobně svým vládním angažmá v první Dzurindově vládě ztratila důvěru voličů.

¹²⁶ Tato strana byla v roce 2002 založena liberálněji smýšlejícími odpadlíky od SDL. Byla mezi nimi ministryně a ministr z první Dzurindovy vlády a také bývalý předseda SDL, který na počátku 90. let jako předseda původní KSS inicioval její transformaci – „sociáldemokratizaci“.

¹²⁷ Např. rovná daň, poplatky u lékaře, privatizace zdravotnických zařízení, zdražování obecně atd., tedy kroky, které byly pozdější inspirací pro českou vládu Mirka Topolánka.

¹²⁸ Důsledek rozkolu v Dzurindově koaliční vládě. Rozdíl v termínu konání oproti těm řádným byl však necelé dva měsíce.

¹²⁹ Do parlamentu se dostaly ještě SNS (11,7 % a 20 mandátů), SMK (11,7 % a 20 mandátů), ĽS-HZDS (8,8 % a 15 mandátů) a KDH (8,3 % a 14 mandátů).

složitých vyjednáváních byla vytvořena vláda SMERu, SNS a ĽS-HZDS.¹³⁰ Vznikla tak opět ideově různorodá vládní koalice, jejíž členové se však shodovaly na odklonu od neoliberální politiky prováděné Dzurindovými vládami.¹³¹ V celém svém charakteru se tak odhalil koaliční potenciál SMERu, který byl velice nízký ve vztahu ke stranám, které před volbami 1998 patřily do *antimečiarovského* tábora. Zdálo se, jako by se *specifické štěpení mečiarismu-antimečiarismu* znovu objevilo na scéně, jen s tím rozdílem, že roli Mečiarova ĽS-HZDS převzala Ficova strana SMER-sociální demokracie.

3.2.3 SMER jako hegemon stranického systému

Během svého vládnutí v rámci ideově nesourodé koalice SMER uplatňoval sociálně citlivou a pragmatickou politiku. Značnou pozornost věnoval také tomu, co ve volbách slíbil – provedl korekci reforem zavedených předchozí Dzurindovou vládou. Ficova vláda dokázala vládnout celé volební období (více viz Just, 2009).

Viera Žúborová v reflexi na složení vládní koalice mluví o „fragmentovanosti a marginalizaci tradiční levicové politiky a levicových stran“ a tvrdí, že SMER „má v současnosti dominantní postavení na levé straně politické osy, avšak je důležité poznamenat, že nevystupuje jako levicový subjekt.“ A také, že „nezasahuje do těch politických a společenských témat, které by poškodily jeho současné dominantní postavení ve stranickém systému.“ (Žúborová, 2010, s. 135) Konkrétně tím má na mysli, že i SMER „využívá k neustálé mobilizaci a rozšiřování svého voličského potenciálu ideologii nacionalismu jako politiku neustálého společenského konfliktu.“ A dodává, že pokud nebude SMER věnovat pozornost ve veřejné diskuzi typickým levicovým tématům, nebo pokud se na levici neobjeví žádný relevantní alternativní sociálně-demokratický subjekt, který by byl více moderní a ideologicky zásadový (méně pragmatický) než SMER, tak „zůstane SMER i nadále dominantní politickou stranou nejen levicového spektra.“ (Žúborová, 2010, s. 135-136)

Následující volby jí daly za pravdu. SMER obhájil své vítězství ještě lepším výsledkem než v těch předchozích (35,8 % a 62 mandátů). Za ním s méně než poloviční

¹³⁰ Tato koalice přinesla hned v létě 2006 dočasnou ztrátu toho, o co Fico pro svou stranu tolik usiloval – členství v PES. Stalo se tak z toho důvodu, že předáci PES viděli v koalování se SNS, tedy xenofobní stranou vystupující proti menšinám, možné ohrožení práv slovenských menšin, což se jednoduše neslučuje se sociálně-demokratickými idejemi. Nicméně i s pomocí ČSSD dokázal Fico vedení PES přesvědčit, že nic takového na Slovensku za jeho vlády nehrozí a SMER byl proto v zimě 2008 přijat do této organizace zpět. Tak jako tak, tato epizodní událost znamenala dočasné zpochybnění identity SMERu jako sociálně-demokratické strany.

¹³¹ Viz Just, 2009, pro popis průběhu Ficovy vlády v letech 2006-2009 zasazeného do širšího kontextu.

ziskem hlasů skončila SDKÚ-DS (15,4 % a 28 mandátů), dále nová strana Svoboda a Solidarita (SaS; 12,1 % a 22 mandátů)¹³², KDH (8,5 % a 15 mandátů), nová „maďarská“ strana Most-Híd (8,1 % a 14 mandátů)¹³³ a SNS (5,1 % a 9 mandátů). Opět byla naplněna „tradice“ slovenského stranického systému – byl obejit vítěz voleb, který však se svým minimálním koaličním potenciálem nebyl schopen dojednat dohodu na většinové koaliční vládě. Nelevicové strany se sjednotily proti Ficově SMERu stejně jako to v minulosti udělaly proti Mečiarově HZDS. SMER se tak stal hegemonem slovenského stranického systému avšak za cenu ztráty koaličního potenciálu, což ovšem bylo také dáno tím, jaké strany se v těchto volbách dostaly do NR SR. Byla vytvořena středopravicová čtyřkoalice složená ze SDKÚ-DS, SaS, KDH a Most-Híd. Předsedou vlády se tentokrát již nestal předseda SDKÚ-DS Mikuláš Dzurinda, ale volební líderka Iveta Radičová.¹³⁴

Vládní sestava byla opět ideově heterogenní, ačkoli ji tvořily pravicové subjekty.¹³⁵ Nicméně ve společensko-kulturních otázkách se SaS nemohla shodnout s KDH. A podobně tomu bylo ze strany SaS v evropských otázkách. Na tom vláda předčasně skončila, když „při schvalování navyšování záruk zemí eurozóny pro Evropský nástroj finanční stability (tzv. eurovalu) premiérka Radičová byla nucena spojit ratifikaci změny tzv. eurovalu s důvěrou vlády poté, co koaliční partner SaS odmítala během jednání pro ratifikaci hlasovat. Sulíkova strana tak činila na základě populistického apelu, když poukazovali na to, proč by Slovensko mělo „sponzorovat“ ve finančních problémech zmítající se Řecko, když úroveň slovenských mezd, důchodů atd. je několikanásobně menší. Radičová se proto rozhodla „zahrát vabank“, pravděpodobně ve víře, že SaS dotlačí k souhlasu. To se nepodařilo a premiérka tak musela podat demisi.

¹³² „Strana SaS je na politické scéně novým pravicovým subjektem. V jejím čele stojí od jejího založení v roce 2009 Richard Sulík. Strana programově působí klasicky liberálně resp. libertariánsky. Je liberální jak v ekonomické oblasti, tak ve společenských otázkách. Jejimi deklarovanými principy, dva z nich dokonce tvoří název strany, je svoboda, solidarita a zdravý rozum, ve skutečnosti je tato strana spíše populistická, neoliberální a euro-skeptická.“ (Maděra, 2012, s. 6) Pokud opět použijeme analogii k české politické scéně, můžeme v hrubých rysech vidět VV s programem TOP09.

¹³³ Tu „založil bývalý předseda SMK Béla Bugár. Ten je také jejím současným předsedou. Ve volbách 2010 tato strana zaznamenala úspěch právě na úkor bývalé strany svého předsedy - SMK. Programově lze tento subjekt klasifikovat jako liberální. Most-Híd se deklaruje jako strana spolupráce a usmíření mezi slovenskými národnostními menšinami, především mezi Maďary a Slováky a také mezi Maďary navzájem.“ (Maděra, 2012, s. 7)

¹³⁴ Dzurinda byl donucen okolnostmi odstoupit před volbami z kandidátky poté, co vypukl skandál ve financování SDKÚ-DS.

¹³⁵ Ze strany představitelů SMERu byla nelichotivě nazývána jako „slepeneček“.

V českém mediálním diskursu se tato událost často podávala jako příčina konce středopravé čtyřkoalice, šlo však spíše o vyvrcholení déle trvajících vnitrokoaličních sporů.“ (Maděra, 2012, s. 8)

Výměnou za dohodu o předčasných volbách SMER podpořil druhý pokus navýšení tzv. eurovalu a to tak bylo schváleno. Mimořádné volby byly dohodnuty na březen 2012. Kampaň před nimi však výrazným způsobem ovlivnily kauzy Gorila a Sasanka (viz Maděra, 2012, s. 8-9), které podle sociologických šetření „srazily“ především SDKÚ-DS a SaS, obě dvě se pohybovaly na hranici volitelnosti (při 5% uzavírací klauzuli). Ačkoli mnoho lidí bylo obecně z politiky znechuceno a jiní se účastnili až statisícových demonstrací v mrazivém počasí v Bratislavě i jiných slovenských městech, volební podpora SMERu stagnovala a následná volební účast nebyla tak nízká, jak se očekávalo (59,1 %).

Volby přinesly absolutní hegemonii SMERu ve slovenském stranicko-politickém systému, což podtrhuje skutečnost, že slovenský systém je (na rozdíl od českého) unikameralismem a volební systém velice proporčním. SMER získal v NR SR absolutní většinu mandátů (44,4 % a 83 mandátů), což se nepovedlo ani HZDS a SMER tak překonal jeho výsledek z roku 1992. S markantním odstupem dále skončilo KDĽ (8,8 % a 16 mandátů) za ním téměř totožným výsledkem nový subjekt Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti (OLaNO; 8,6 % a 16 mandátů).¹³⁶ Byla sestavena jednobarevná většinová vláda SMERu, ve které jsou přítomní i nestraníci.¹³⁷ Nicméně je otázka, jaká vláda by vznikla, kdyby SMER absolutní většinu nezískal. Ani tentokrát neměl téměř žádný koaliční potenciál a do NR SR se dostaly kromě SMERu fakticky jen pravicové strany.¹³⁸ Není vyloučeno, že v případě nezískání většiny by byl vítěz opět „tradičně“¹³⁹ obejit a byla by vytvořena mnohočlenná koaliční vláda.

¹³⁶ Vznikla na podzim loňského roku. „Přední představitelé této strany získali čtyři poslanecké mandáty již v minulém volebním období, kdy jako členové tehdy ještě občanského sdružení Obyčejní lidé pronikli do parlamentu díky preferenčním hlasům na kandidátní listině SaS. Tato strana ještě není v současnosti programově vyprofilovaná, nicméně lze ji přiřadit k pravé části spektra. Volební apel spočíval na tématech boje s korupcí, zachování tradičních hodnot a bohatství, zodpovědnosti a podmínek pro spokojený svobodný život v prosperující společnosti včetně fiskální odpovědnosti a konkurenceschopnosti.“ (Maděra, 2012, s. 7)

¹³⁷ Pro více o těchto volbách, co jím předcházelo a co po nich následovalo, viz Maděra, 2012.

¹³⁸ Čtvrté místo ve volbách obsadil Most-Híd (6,9 % a 13 mandátů) a až za nimi skončila původně druhá nejsilnější strana SDKÚ-DS (6,1 % a 11 mandátů). Do NR SR se dostala ještě SaS (5,9 % a 11 mandátů), naopak před jejími „branami“ zůstala SNS a opět SMK.

¹³⁹ „Slovenský politický systém má svá specifika, přestože parlamentní volby vždy vyhrál subjekt vedený buď Vladimírem Mečiarom, nebo Robertem Ficem, tak se ve funkci předsedy vlády Slovenské republiky

3.2.4 Ideový profil SMERu

Ačkoli do svých prvních voleb nešel SMER přímo s programem typické levicové strany, do těch dalších již došlo k určité změně. Nejvýrazněji se tento posun od „antistranického“ a vlastně i „antipolitického“, svým způsobem centristického, pragmaticky vystupujícího personalizovaného subjektu projevil v letošních volbách. Ve volebním programu pro tyto volby je kladem důraz na stabilitu vlády, konsolidované finance za účelem hospodářského a společenského pokroku, prohloubení soudržnosti a upevňování životních jistot. Zároveň je střízlivě proevropský: „Modernizace státu pro všestranný rozvoj společnosti musí vycházet z členství Slovenské republiky v Evropské unii. Proto je nezbytné dosáhnout rovnováhy mezi společnými zájmy Evropské unie, jejích členských států, a obhajobou národních a státních zájmů Slovenské republiky.“ Cílem případné vlády SMERu by pak bylo „zajištění jednoty ekonomického, sociálního, politického a environmentálního rozvoje Slovenska. A neustálé obnovy rovnováhy uvedených čtyř složek společenského rozvoje.“ (Programové zaměření strany Smer - sociální demokracie na volební období 2012 – 2016, 2012, s. 2)

V rámci EU se chtěla strana zaměřit na „realizaci znalostně sociálního tržního hospodářství. (...) Pozornost vlády v oblasti evropských politik se zaměří na dosažení vysoké úrovně zaměstnanosti, sociální ochrany, eliminování sociálního vyloučení, vysokou úroveň vzdělávání, odborné přípravy a ochrany lidského zdraví a na růst významu výzkumu a inovací.“ (Programové zaměření strany Smer..., 2012, s. 5) V oblasti hospodářského rozvoje bude zaměřena „hodnotová orientace Slovenska na udržitelný sociálně-tržní a ekologický rozvoj hospodářství a na upevňování životních jistot jeho obyvatel.“ Zároveň se proto mluví o zvýšení efektivnosti a velikosti státu. (Programové zaměření strany Smer - Sociální demokracie..., 2012, s. 8) Dále by se jednalo o zvýšení daní pro nejbohatší a také velké společnosti. (Programové zaměření strany Smer..., 2012, s. 9) Celkově se v dokumentu deklaruje snaha nastolit rovnováhu mezi sociální otázkou – „jistotami“ a podporou podnikatelského prostředí společně se

vystřídalo již pět představitelů. Situace, kdy vítěz voleb úspěšně sestaví vládu, je v historii samostatného Slovenska spíše výjimkou než pravidlem, stalo se tak v roce 1994, 2006 a 2012. Tedy pouze v polovině případů, jindy se totiž ostatní strany spojily proti dominantnímu subjektu, který v tu chvíli disponoval jen minimálním koaličním potenciálem, a vytvořily spolu koaliční vládu. Není zcela vyloučeno, že ani v případě letošních voleb by tomu nebylo jinak, pokud by vítězná strana SMER-SD nezískala nadpoloviční většinu mandátů.“ (Maděra, 2012, s. 16)

snahou o vzdělanostní společnost s kvalifikovanou pracovní silou. To celé ve snaze přiblížit se vyspělejším státům EU.¹⁴⁰

SMER šel do minulých voleb s heslem „lidé si zaslouží jistoty“ a zdůrazňoval potřebu daňové progrese. Stranu lze na základě pozorování její politiky prováděnou za posledních sedm let označit za pragmatický, zato moderní středolevicový subjekt kladoucí důraz na solidaritu zajištěnou existencí efektivní formy tzv. sociálního státu. (viz Hynčica, 2010, s. 137-138)

3.3 Komparace ČSSD a SMERu

Postavení české historické sociální demokracie ve stranickém systému i podoba levé části českého stranického spektra (*dualita levice*) je v komparativní perspektivě regionu středovýchodní Evropy unikátní. Na Slovensku, v Polsku, v Maďarsku, ale nakonec i v pobaltských státech se nástupnické subjekty komunistických států transformovaly procesem „sociáldemokratizace“ v moderní levicové strany, které se několik let po roce 1989 „dostaly zpět“ k vládní moci. Česká levice si na podobný moment musela počkat dlouhých 9 let, v rámci nichž byla úspěšně dokončena tranzice a téměř i razantní ekonomická transformace (privatizace) i se všemi jejími neblahými průvodními jevy a následky.

Čeští komunisté se odmítli reformovat, nechali si svůj název a zakonzervovali se na *dogmaticko-neokomunistických* pozicích. Tím dali vzniknout vakuu ve stranickém systému, v kterém byla poptávka po prosystémové levicové straně, jež by ztělesňovala alternativu k tehdejší vládě a její politice. To se úspěšně podařilo obnovené sociální demokracii, která ve stejné době, kdy se KSČM odmítla reformovat, změnila vedení, jenž na rozdíl od toho starého už směrem k vládě nevystupovalo konsenzuálně a ke spolupráci s bývalými členy KSČ principiálně odmítavě, ale naopak k vládě velmi kriticky a k jednotlivým (ex)komunistům pragmaticky. Vysokou míru přidané hodnoty přineslo i charisma Miloše Zemana, které je přes jeho minimálně kontroverzní chování nepopíratelné. ČSSD tak předběhla jiné levicové subjekty a to jak historické (národní socialisté), tak odštěpené od KSČM (Levý blok, Strana demokratické levice).

¹⁴⁰ Více viz výše citovaný stranický dokument - Programové zaměření strany Smer - sociální demokracie na volební období 2012 – 2016, 2012.

KSČM se stala stabilní součástí českého stranického systému – ve všech sněmovních volbách dostala více než 10% voličskou podporu. Sbírá protestní hlasy, kterými lidé dávají najevo svou nespokojenost s podobou polistopadového režimu. Je stále stranou nesoucí dědictví bývalé československé státostrany a tím i odkaz minulého režimu. Přestože ČSSD zastává od roku 1996 silnější pozici než KSČM, jsou pro ni komunisté stále soupeřem a v obdobích, kdy někteří voliči sociální demokracie nejsou s ČSSD spokojeni, přechází právě ke KSČM.¹⁴¹ Postavení ČSSD jako druhé nejsilnější strany v českém politickém systému nebylo a není samozřejmostí. K tomu má relativně slabší tvrdé voličské jádro než právě KSČM a trpí také větší vnitřní heterogenitou, která ale byla zhruba do roku 1996 její výhodou.

Nicméně KSČM je zároveň také postupem času uplynulším od listopadu 1989 pro ČSSD potenciálním politickým partnerem. Zatím má ale sociální demokracie stále ke spolupráci s ní „svázané ruce“ tzv. bohumínským usnesením, čímž si sama omezuje svůj manévrovací prostor v koaličních jednáních. Je však otázka, zda by čeští komunisté měli zájem o společnou vládu s ČSSD. Dost možná jim izolovaná, avšak stabilní pozice protestní strany vyhovuje a svým vládním angažmá by ztratili étos protestní strany a tím velkou část své voličské podpory.

Jiná situace je na Slovensku, kde SMER „opanovává“ celou levou část spektra. Nenalezneme zde žádný zakonzervovaný nástupnický subjekt komunistické státostrany, ten tamější po své úspěšné transformaci a posléze úpadku vplynul právě do SMERu. Ortodoxní znovu založená KSS se opakovaně nedokázala prosadit. SMER sice v současnosti nemá na levici, a vlastně v celém stranickém spektru, konkurenta, zato však ani partnera. Do jisté míry převzal roli subjektu *mečiarismu*, kdy se ostatní strany pravděpodobně v rámci své intuice „mocenské rovnováhy“ spojují, aby zabránili hegemonnímu postavení dominantního subjektu. A ostatní strany se rozdělují podle toho, zda s tímto subjektem spolupracují či nikoli. Ačkoli analogie SMERu 21. století s HZDS 90. let mírně „pokulhává“, jelikož ve slovenském stranickém systému je již hlavní dělicí linií „klasické“ pravo-levé dělení na základě *socioekonomického štěpení*. Ve slovenském stranickém systému můžeme pozorovat určitou *unipolaritu*, kdy je zde po většinu volebních období dominantní subjekt a ostatní strany mu „z dálky“ sekundují či strany

¹⁴¹ Nebo k jiným stranám jako jsme toho byli svědky ve volbách 2010 - u Věcí veřejných, SPOZ či Suverenity.

dosáhnou podobných výsledků; zatímco v tom českém v posledních letech pozorujeme spíše *bipolaritu*, tedy soupeření dvou podobně silných stran.

Když srovnáme samotnou ČSSD se SMERem co do jejich pozice ve stranickém systému, můžeme konstatovat, že SMER na rozdíl od ČSSD nemusí řešit problém (ne)spolupráce s nástupnickým subjektem KSCĽ a nestává se tak terčem instrumentálního antikomunismu. Pokud se zaměříme na způsob vzniku a dobu etablace ve stranickém systému, vidíme, že SMER je mladším subjektem, který vstoupil již do konsolidovaného politického systému, zatímco ČSSD se stala aktérem již při konstituci nového systému po listopadu 1989, ačkoli trvalo jistou dobu, než se prosadila jako relevantní strana. Vedoucí představitelé ČSSD napřed stranu (znovu)založili a teprve poté usedli v parlamentu, zatímco u SMERu to bylo opačně – někteří jeho představitelé již delší dobu v NR SR zasedali a teprve pak se stali členy této strany.

Při komparaci toho, jakým způsobem námi srovnávané strany přišly ke své sociálně-demokratické identitě, se nemůžeme ubránit závěru, že SMER přišel k sociálně-demokratické značce pragmatickým a snad až umělým způsobem, kdy si Fico a spol. uvědomili, že relevantní levicový subjekt na Slovensku chybí, na rozdíl od ČSSD, která se snažila ideově navázat na svou historickou tradici. Co do koaličního potenciálu si vede česká sociální demokracie o něco lépe, když se nejprve v roce 1998 dokázala dohodnout se svým největším protivníkem na existenciální podpoře své vlády a v dalším volebním období uzavřít středolevicovou koalici. SMER v roce 2006 sestavil vládní koalici s „nechtěnými“ stranami – SNS a ĽS-HZDS, s kterými se však v rámci ekonomické agendy dokázal domluvit. Nicméně oba subjekty zatím stihly vládnout ve dvou volebních obdobích, přičemž v parlamentních volbách ale zvítězily již celkem třikrát. Oba totiž byly po řádných volbách v roce 2010 obejity pravicovými stranami, kdy v rámci voleb v tomto roce můžeme v obou systémech pozorovat další analogii – vstup dvou nových politických subjektů do parlamentu. SMER v letošních předčasných volbách dosáhl absolutní většiny v parlamentu, to se ovšem ČSSD právě kvůli výše zmiňované *dualitě české levice* nemůže podařit navzdory méně proporčnímu nastavení českého volebního systému.

4. Aplikace konceptů na ČSSD a SMER-SD

4. 1 Specifická štěpení a stranická dělení

V kapitole 2 jsme vyložili teoretický koncept *specifických štěpení a stranických dělení* z per Hlouška s Kopečkem a Kitschelta. V českém stranickém systému má dominantní postavení *specifické socioekonomické štěpení transformace*, které se do jisté míry již blíží struktuře „klasického“ *štěpení vlastníci-pracující* v současné západní Evropě. Navíc v rámci tohoto *specifického štěpení* nalezneme *hodnotovou linii*. V Česku jsou ještě v určité míře přítomny *štěpení stát-církev* a *materialismus-postmaterialismus*, to druhé však slaběji. *Štěpení centrum-periferie* ztělesněné začátkem 90. let fenoménem moravismu nemá již reálný význam. Určitou roli ještě hraje *reziduální štěpení komunismus-antikomunismus*, které je však spíše než proti českým komunistům instrumentálně využíváno proti ČSSD, čímž se omezuje její koaliční potenciál a KSČM tvoří „negativní volební bonus“ v českém politickém systému. Za účelem své vlastní legitimizace v očích české veřejnosti se sociální demokracie stále drží tzv. bohumínského usnesení (viz kapitola 3).

Na Slovensku panovala dlouhou dobu odlišná situace a výsadní postavení měla jiná *štěpení* než *socioekonomické* a to *revitalizovaný spor o podobu režimu – mečiarismus-antimečiarismus* a ještě dříve *nacionalistické štěpení transformace*. Přitom *specifické socioekonomické štěpení transformace* společně ještě se *štěpením centrum-periferie* stály za rozpadem Československa a také úspěchem Mečiarova HZDS. Vláda toho subjektu však vyvolala právě výše zmíněné *štěpení mečiarismus-antimečiarismus*, které oddálilo nástup *socioekonomického štěpení* založené na pravo-levé dimenzi. Ten nastal až po roce 2002, kdy pravicová vláda prováděla neoliberální politiku, na jejíž kritice se ideově vyprofilovala strana SMER, která později „spolkla“ již marginální levicové subjekty a přijala sociálně-demokratickou identitu. Hlavní vzorec stranické soutěže tak začal probíhat na základě *specifického socioekonomického štěpení transformace*.

Ve slovenském politickém systému jsou důležité také morální aspekty a to více než v tom českém. Konkrétně máme na mysli náboženskou otázku vyjádřenou *štěpením stát-církev*, které má silné postavení ve slovenském stranickém systému, což stvrzuje i profil dvou parlamentních stran včetně jejich názvu (SDKÚ-DS a KDH). Původně

významné *specifické nacionalistické štěpení transformace* a tedy národnostní otázka nemá již takové výsadní postavení jako dříve a dále oslabuje. Výrazem toho je i skutečnost, že SNS i SMK se pro současné volební období staly mimoparlamentními subjekty, a nová „maďarská“ strana Most-Híd je v národnostní otázce smířlivější než právě SMK. Naopak *reziduální štěpení komunismus-antikomunismus* ve slovenském systému, na rozdíl od toho českého, téměř nenajdeme. Což můžeme doložit poukazem na absenci v roce 1992 obnovené KSS v NR SR, která nastalo po parlamentních volbách 2006.¹⁴²

4.1.1 ČSSD a jí reprezentovaná štěpení a dělení

Česká sociální demokracie navázala na svou historickou tradici v 19. století, kdy vznikla jako hnutí podél *štěpení vlastníci-pracující* a v polistopadové éře se vyprofilovala podél *specifického socioekonomického štěpení transformace*, kdy se na „politickém trhu“ etablovala jako reprezentant *transition-losers* v protikladu proti ODS, jež společně s dalšími pravicovými subjekty reprezentovala *transition-winners*. Podobná konstelace panuje dodnes, kdy česká sociální demokracie vystupuje v roli stoupence evropského modelu tzv. sociálního státu (viz kapitola 3). ČSSD představuje sekulární pól u *štěpení stát-církev*, což je vidět nejen v otázkách veřejného školství, interrupcí apod., ale v současné době i na tématu církevních restitucí, které tato strana odmítá. V rámci *hodnotové linie* se podle Hlouška s Kopečkem (viz kapitola 2) blíží etatisticko-autoritářskému pólu, s čímž nemůžeme tak úplně souhlasit. Autoři podle nás správně identifikují KSČM s tímto pólem, ale přisuzovat ČSSD k němu blízkou pozici je nepřesné. Sociální demokracie je vskutku spíše etatistická, nikoli však autoritářská, a v mnoha společenských otázkách je spíše liberální, čímž se odlišuje právě od KSČM.¹⁴³

S tím souvisí i její pozice u *reziduálního štěpení komunismus-antikomunismus*, kdy se snaží chránit před jejím projevem ve formě instrumentálního komunismu tzv. bohumínským usnesením, kterým se vedení ČSSD snaží učinit věrohodným své veřejné odmítání povolební spolupráce s KSČM na vládní úrovni (viz kapitola 3). Dlouhodobě, ale možná spíše její část, se ČSSD akcentovat také environmentální otázky a profilovat

¹⁴² Voliče KSS přejal do jisté míry SMER-SD, částečně je tomu tak i u SNS.

¹⁴³ Pro statistické rozdíly mezi voliči ČSSD a KSČM viz Bureš, 2010. Burešův článek ukazuje značné rozdíly mezi sociálně-demokratickými a komunistickými voliči.

se tak podél *štěpení materialismus-postmaterialismus* blíže k druhému jeho pólu, leč prozatím celkem neúspěšně. To je dáno podle nás dvěma skutečnostmi. Samotná strana není v tomto jednotná, na jedné straně máme existenci ekologické platformy *Zvonečník* a na druhé straně jihočeského hejtmána Jiřího Zimolu v roli stínového ministra životního prostředí.¹⁴⁴ Navíc ČSSD je zastáncem jaderné energetiky a konkrétně dostavby jaderné elektrárny Temelín (Oranžová kniha – hospodářství, 2010). Tím se liší od SZ, se kterou si jinak, v rámci ostatních aspektů environmentální agendy, konkurují. ČSSD je proevropsky orientovaná a je zastáncem členství v NATO, což je její další odlišností od KSČM (Dlouhodobý program ČSSD, s. 13). V otázce evropské integrace zastává *funkční europeanismus* (viz kapitola 3), někteří její vrcholní představitelé dokonce způsobují inklinaci strany k *identitnímu europeanismu*¹⁴⁵, což svým způsobem učinil i Paroubek, když v roce 2005 nazval svou vládu proevropskou a ČSSD vyslovovala podporu schválení tzv. evropské ústavy.¹⁴⁶ V současné době ale není „euro-optimismus“ v české společnosti příliš populární a tak alespoň co rétoriky zůstává zatím ČSSD na pozicích spíše *funkčního* než *identitního europeanismu*. K tomu však dlouhodobě směřuje (viz Základní program ČSSD, s. 18-20).

Pokud se na základě výše uvedených faktů pokusíme zařadit ČSSD podle Kitscheltových *dělení* (viz část 2.2.1), domníváme se, že v rámci prvního - *občanství* - strana zastává pozici *univerzalistického pojetí občanství a individuálního práva*. ČSSD prosazuje toleranci k cizincům i menšinám. Ačkoli je třeba dodat, že tato dimenze má v Česku zatím dost marginální postavení: jediná relevantní strana, která se vymezovala na jejím opačném pólu, byla SPR-RČS; dnes tak činí krajně pravicová Dělnická strana sociální spravedlnosti. Česko je národnostně homogenní země a jediným „terčem“ národnostní rétoriky je romská menšina, což je ovšem menšina etnická, nikoli

¹⁴⁴ Tento post pro Zimolu je jen důsledek rozdělením vlivu mezi dvěma stranickými *fragmenty* (křídly). Původně byl stínovým ministrem přírodovědec Václav Zemek, ten však patří k opačnému *fragmentu* než právě Zimola. Ovšem obrazu strany v environmentální agendě toto vysvětlení nijak nepomůže. Původně by s ekologicky orientovanými členy kontrastoval ještě bývalý ministr průmyslu a obchodu Milan Urban. Ten ale svou vlivnou pozici ve straně poněkud ztratil. Čas však ukáže, zda ji znovu nezíská i díky důsledkům pro středočeskou organizaci, které vyvolala a v kombinaci s krajskými volbami ještě vyvolá kauza Rath. Milan Urban byl krajským sokem právě Davida Ratha a lidí kolem něj.

¹⁴⁵ Mezi nimi např. Lubomír Zaorálek.

¹⁴⁶ Rezoluce XXXII. sjezdu ČSSD ke Smlouvě o Ústavě pro Evropu. Dostupné z: <http://www.cssd.cz/dokumenty/archiv/archiv-2005/xxxii-sjezd-cssd/rezoluce/rezoluce-ke-smlouve-oustave-pro-evropu.html>

národnostní. Dost možná lze do budoucna očekávat nástup subjektu s anti-imigrační rétorikou, který se bude profilovat právě kolem partikularistického pólu.

V případě druhého *dělení - politický a sociální liberalismus-autoritářství* - bychom sociální demokracii přiřadili k liberálnímu pólu, jelikož máme za to, že ČSSD prosazuje politickou participaci a individuální životní styl na úkor kolektivního určení či dokonce snah o vládu osobnostního morálního řádu. Důkaz spatřujeme např. v jejím úsilí o prosazení ústavního zákona o obecném referendu. V záležitosti třetího *dělení* týkajícího se *redistribuce bohatství* má podle nás ČSSD blíže k pólu *ekonomického populismu* než *ekonomického liberalismu volného trhu*. Nicméně zároveň si nemyslíme, že by byla s tím prvním identická. Vždyť sociální demokracie na přelomu století dokončila ekonomickou transformaci včetně privatizace bank a je obecně zastáncem volného trhu, avšak takového, který je regulován. Sociální demokracie tedy prosazuje smíšený model, který je znám jako tzv. sociálně-tržní hospodářství. Zkrátka, ČSSD chce tržní ekonomiku, nikoli však tržní společnost. Na druhé straně je evidentní její inklinace k neokeynesiánským ekonomickým přístupům a hájení existence tzv. sociálního státu s důrazem na daňovou progresi.

4.1.2 SMER-SD a jí reprezentovaná štěpení a dělení

Ficova strana se v současné době profiluje jako levicová strana a to na základě *specifického socioekonomického štěpení transformace*. V letošních volbách její apel spočíval v hájení potřeby tzv. sociálního státu a ospravedlnění daňové progresse, resp. zvyšování daní atd. Svou úlohu hraje i v rámci *štěpení stát-církev*, kde zastává spíše sekulární pól (viz kapitola 2). To ovšem není tak úplně jednoznačné, jak správně poukazuje Hynčica, protože i SMER „reflektuje význam křesťanských hodnot“ a jako důkaz uvádí bezproblémové vztahy mezi jeho vedením a představiteli církve. Nicméně na druhou stranu „není zatížen klerikalismem (...) a může tak oslovovat více sekularizované voliče“ (Hynčica, 2010, s. 144-115).

Strana nezanedbává ani národní hodnoty a reprezentuje tak spíše nacionální pól v rámci *specifického nacionalistického štěpení transformace*, čímž je „dosti specifickou politickou formací v rámci sociálnědemokratické rodiny“ (Hynčica, 2010, s. 138). SMER patří ke slovenským stranám „akcentujícím právě politiku obhajoby národních zájmů (...) strana si připomíná události a výročí spojené s cestou k vytvoření samostatného

slovenského státu v roce 1993 (...) efektivně reflektuje silné národní cítění a sentimenty...“ (Hynčica, 2010, s. 141). Její národní rétorika však není nijak nenávistná jako v případě SNS.

Navíc, v mnoha ohledech dokonce zastává pozice „spíše protikladné k národně orientované politice“. Znáť je to především u postojů k EU a u problematiky prohlubování evropské integrace, kde „vystupuje jako celkem euro-optimistická strana“ (Hynčica, 2010, s. 142). Pro pochopení skutečnosti, že SMER není nějaká „národovecká“ formace je užitečný i další Hynčicou uvedený argument a to, že „se strana zřetelně distancuje (...) od tradic Slovenského státu z let 1939-1945 a důsledně se hlásí k odkazu antifašistického národního povstání.“ Celkově strana SMER je v této oblasti umírněná a odmítá jakékoli politické extrémny. (Hynčica, 2010, s. 141-142) V otázce evropské integrace SMER zastává pozici *funkčního europeanismu*, kdy sice vystupuje proevropsky a to i v případě řešení současných problémů některých členů tzv. eurozóny, nicméně i v evropské agendě si zachovává svůj pragmatický přístup.¹⁴⁷

Hynčica svou analýzu uzavírá slovy, že se „SMER na jedné straně profiluje jako sociálně-demokratická politická strana (...) vedle toho je však i aktérem“ i jiných důležitých slovenských *stěpení*. SMER „sehrává v mnoha ohledech spíše umírňující a integrační úlohu.“ To pak je podle něho „zdrojem politického a mobilizačního potenciálu“ a vysvětluje to „proč má SMER předpoklady a schopnost oslovit tak velkou část slovenské společnosti.“¹⁴⁸ Pokud jsme v předchozí kapitole upozorňovali na skutečnost, že SMER do jisté míry převzal roli HZDS ve stranickém systému, byl to poukaz na fakt, že SMER úspěšně reflektuje všechny tři pro slovenskou politiku klíčové ideové principy, stejně jako to ve své době činilo HZDS. Ficova strana podobně jako v 90. letech Mečiarova získala vysokou oblibu „silným důrazem na národní, sociální a křesťanské hodnoty a s tím související paternalismus při uplatňování jisté míry národně a sociálně zabarveného populismu.“ Oba tyto subjekty se dostaly na vrchol díky sbírání protestních hlasů z pozice opoziční strany (Hynčica, 2010, s. 148-149).

¹⁴⁷ Občas můžeme zaznamenat minimálně vstřícnost názorových postojů vůči Rusku, když už ne přímo proruskou orientaci, která se projevila v zahraniční politice během jejího vládního angažmá. Např. její stanovisko k rusko-gruzinskému konfliktu v roce 2008, které bylo v kontrastu s většinou evropských vlád (Maděra, 2012, s. 5).

¹⁴⁸ To je důležitý předpoklad pro to být stranou *catch-all*; viz níže.

Když posoudíme všechny výše vyložená fakta, můžeme zhodnotit, jaké pozice u Kitscheltoových *dělení* SMER zastává. Domníváme se, že v případě prvního *dělení* ve věci *občanství* inklinuje spíše k partikularistickému pólu (viz Hynčica, 2010, s. 141). SMER při hlasování v NR SR ve dvou volebních obdobích mezi lety 2006 až 2012 nejčastěji spolupracoval se SNS (Gregor 2012), když s ní byl nejprve ve vládní koalici a poté v opozici. Ficova strana zaujímá v národnostní otázce umírněný a pragmatický přístup (viz výše), čímž funguje jako určitá „soft verze“ SNS. Tím se liší od některých pravicových stran jako např. SDKÚ-DS, která v tomto *dělení* zastává univerzalistický pól. Pozice SMERu v rámci národní problematiky se také ukázala na tématu tzv. dvojího občanství. Ficova vláda prosadila zákon, který znemožňuje Slovákům mít občanství ještě jiného státu, a v případě, že by ho získali, to slovenské by jim zaniklo.¹⁴⁹ Radičové vláda se snažila tento zákon fakticky zrušit, což se ale i díky snaze SMERu nakonec nepodařilo (Eurozpravy.cz, 10. 2. 2011).

Zařadit SMER v rámci druhého *dělení* - *politický a sociální liberalismus-autoritářství* - je však mnohem složitější. Na jedné straně, SMER klade důraz spíše na tradiční hodnoty jako je tradiční rodina a katolická tradice Slovenska a uplatňuje paternalistický přístup s určitou mírou populismu, na straně druhé však je pro větší participaci občanů včetně pomocí referend a zdá se být progresivním sekulárním subjektem. Ve svém raném období se jeho program do jisté míry dal shrnout slovy „právo a pořádek“, nicméně pak přijal za svou sociálně-demokratickou agendu. Lze tedy říci, že SMER prokazuje jasnou tendenci k liberálnímu pólu tohoto *dělení* a v současnosti je mu blíže než tomu autoritářskému. Ani v případě třetí Kitscheltovy dimenze není pozice Ficovy strany úplně jednoznačná. To je zapříčiněno (stejně jako v případě předchozího *dělení*) pragmatickým přístupem Ficovy strany, pro kterou je „charakteristická jak levicová politika a zejména silně levicová rétorika s akcenty sociálního populismu, tak i některá středová až pravicová řešení“ (Hynčica, 2010, s. 141) Nicméně SMER má v tomto *dělení* bezesporu blíže k ekonomicko-populistickému pólu, a to mnohem více než je tomu v případě ČSSD.

4.1.3 Komparace ČSSD a SMERu

¹⁴⁹ Tato slovenská legislativní úprava byla reakcí na maďarský zákon, který přiznával možnost získat maďarské občanství obyvatelům jiného státu na základě jejich maďarské národnosti.

Při porovnání výše nastíněných parametrů u námi zkoumaných stran nalzáme jejich podobnosti i rozdíly. Podívejme se na to, co mají tyto subjekty společné. Oba reprezentují spíše levicový pól u *specifického socioekonomického štěpení transformace* a ekonomicko-populistický u Kitscheltova *dělení redistribuce bohatství*. Nicméně v obou případech má podle nás SMER k těmto pólům blíže než ČSSD. Doložit to lze poukazem na vládní politiku této strany, která v současnosti vládne v jednobarevném kabinetu s většinou v NR SR. Jeden z jejich posledních záměrů je např. vznik jedné zdravotní pojišťovny (Denikreferendum.cz, 26. 7. 2012). Podobnost porovnávané strany také vykazují ve svém postoji k současné podobě evropské integrace, ke které se vyjadřují kladně a hájí její současný kurs, který ospravedlňují argumentem, že národní zájmy je možné prosadit pouze jako plnohodnotný člen EU. Nicméně s nějakým druhem „eurofilie“ jsou, alespoň co do rétoriky, opatrné. ČSSD je podle nás více proevropsky orientovaná a aspiruje na roli hlavního apologeta idejí evropské integrace v českém politickém systému a je vlastně dlouhodobě nejsilnější českou proevropskou stranou. Zatímco strana SMER si i v této záležitosti ponechává svůj pragmatický přístup, což nám ovšem nebrání ji označit, stejně jako ČSSD, za euro-optimistickou. Podobnost mezi sociální demokracií a Ficovou stranou panuje i v rámci Kitscheltova *dělení politický a sociální liberalismus-autoritářství*. Oba subjekty mají ve své současné podobě blíže k jejímu liberálnímu pólu. Ačkoli u SMERu tomu bylo původně jinak, i u této strany je zřetelná tendence směrem k této pozici. Obě strany jsou však v rámci *hodnotové linie* spíše etatistické, ve větší míře je to znát u ČSSD, zatímco SMER se nebrání pragmatickým řešením, které znamenají menší úlohu státu.

Pokud se týká rozdílů v reprezentaci *štěpení a dělení*, odlišnost těchto stran nalezneme u *štěpení stát-církev*, kde je ČSSD více sekulární a kritická vůči církvím, zatímco SMER sice neopouští sekulární pól, ale s církevními představiteli je „za dobře“ a v některých ohledech bere ohled na křesťanské hodnoty. To je sice do určité míry motivováno pragmatismem této strany, která si uvědomuje stanovisko „většinové“ slovenské společnosti, na politických výstupech to však nic nemění. V čem se dále námi porovnávané subjekty liší, je národnostní otázka, vyjádřená *specifickým nacionalistickým štěpením transformace*, které má v českém stranickém systému marginální pozici, pokud vůbec nějakou má, a *dělením* v koncepci *občanství*. V tomto případě ČSSD reprezentuje univerzalistický pól s důrazem na toleranci k menšinám, zatímco SMER spíše partikularistický a tento subjekt akcentuje umírněným způsobem národní otázku. To se projevovalo kritikou politiky SMK a také spoluprací se SNS.

V případě *štěpení materialismus-postmaterialismus a reziduálního štěpení komunismus-antikomunismus* je těžké vyvozovat závěry. V případě prvního se obě strany chovají jako „chytrá horákyne“. Na jedné straně ve svých programových dokumentech zdůrazňují potřebu k životnímu prostředí ohleduplné politiky a tzv. udržitelného rozvoje, na druhé straně se snaží podporovat výkon průmyslu a podporují jadernou energii - obě dvě chtějí nechat postavit nové bloky jaderných elektráren (Programové zaměření strany Smer - sociální demokracie na volební období 2012 – 2016, 2012, s. 2; Oranžová kniha – hospodářství, 2010). V rámci ČSSD navíc nepanuje mezi jejími významnějšími členy shoda. Nicméně větší potenciál pro reprezentaci *postmateriálního pólu* má v současnosti ČSSD a to i z toho důvodu, že v českém stranickém systému je toto *štěpení* z hlediska svého významu více přítomno než v tom slovenském. V otázce antikomunismu je odpověď také nejednoznačná. SMER do sebe integroval strany, které vznikly jako nástupnické subjekty komunistické strany a zároveň má mnoho jejich členů normalizační zkušenost s členstvím v KSS. Nicméně ve slovenském stranickém systému má toto *reziduální štěpení*, na rozdíl od toho českého, minimální význam. I v rámci ČSSD se jistě najde mnoho členů, kteří byli v KSČ. Ovšem postoj samotné strany ke komunistické minulosti je spíše negativní a to je, společně se snahou uchránit se před instrumentálním využitím tohoto tématu, důvodem stále platného tzv. bohumínského usnesení.

Čímž jsou ovšem tyto rozdíly způsobeny? My máme za to, že jsou vyvolány specifickými podmínkami jednotlivých stranických systémů, ačkoli ty se v posledních dvanácti letech začaly konvergovat. Slovenská společnost je více nacionální a méně sekulární než ta česká. A především český politický systém nese politické dědictví *byrokraticko-autoritářského komunismu*, zatímco ten slovenský kombinaci *národně-akomodativního a patrimoniálního komunismu*. To má za následek také rozdílnou strukturu *štěpení* a potažmo i *dělení*, kterou námi srovnávané strany reprezentují.

4.2 Aplikace konceptu strany catch-all v komparativní perspektivě

Na základě výše vyložených skutečností se můžeme pokusit o aplikaci Kirchheimerova původního konceptu. První charakteristiku - *drastické omezení ideologické zátěže* - splňuje do jisté míry SMER, zatímco u ČSSD naplnění tohoto atributu neregistrujeme. Ficova strana ji ve svém počátku splňovala dokonale (viz část 3.2.2), kdy byla neideologickým pragmaticky profilovaným subjektem odmítajícím

pravo-levé dělení. Důležité pro ni byly praktické problémy, které se nabízela technokraticky vyřešit. Tento její postoj se ale změnil. SMER se nicméně stále snaží zaměřovat i na jiná než sociálně-demokratická témata (viz výše). ČSSD je sice také v zájmu svých návrhů řešení praktických problémů nucena k určitému upozadění své ideologie, což bylo především znát za Paroubkovy éry, kdy jsme byli svědky snad až patologické míry politického marketingu; nicméně v současné době se sociálně-demokratické vedení snaží o větší důraz na ideje, což se projevuje na programových konferencích, kam jsou jako diskutující hosté zváni přední čeští intelektuálové (Denikreferendum.cz, 25. 9. 2010).

Druhý definiční znak, tedy *další posilování nejvyššího vedení*, lze považovat za splněný u strany SMER, která navzdory své rozrůstající se členské základně a profilaci některých dalších představitelů jejího vedení, je stále personalizovaným subjektem a hlavní tvář této strany zůstává její zakladatel Fico. Nicméně i tato charakteristika byla evidentněji naplněna v počátcích její existence. Kirchheimerem zmiňované hodnocení vedení strany na základě provádění politiky „obecného dobra“ ve formě apelu také sedí na SMER. U ČSSD byl tento atribut naplněn do jisté míry za Paroubkovy éry v obou výše zmíněných aspektech. Nicméně za současného vedení je jeho uskutečnění spíše sporné. S předchozí charakteristikou souvisí další rys *snížení individuální role členství ve straně*, které je podle nás naplněno u obou subjektů. Výrazněji se tak stále děje u strany SMER, která má také menší členskou základnu a je více centrálně řízena než ČSSD. Což ovšem neznamená, že by v rámci české sociální demokracie nehrálo „prim“ její vedení spíše než členstvo.¹⁵⁰

Čtvrtý atribut parafrázovatelný jako „méně důrazu na partikulární zájmy“ (Klíma, 1998, s. 48) je splněn jasně u SMERu, který se neprezentuje jako *třídní strážce specifické společenské třídy*, ale jako univerzální strana, což se jí také daří a až na maďarskou menšinu a nejbohatší občany jej volí všechny skupiny obyvatelstva (Hynčica, 2010, s. 147-148). Podobně ČSSD o sobě mluví jako o straně pro „dolních deset miliónů“ (iDNES.cz, 26. 5. 2010). Avšak u SMERu je naplnění této podmínky opět silnější než u sociální demokracie. ČSSD není přece jenom stranou, kterou by volili lidé napříč všemi společenskými skupinami. Přesto můžeme považovat tuto charakteristiku za splněnou u obou subjektů. Naplnění posledního Kirchheimerova atributu *zajištění přístupu*

¹⁵⁰ Na to svým způsobem jako výraz nespokojenosti se stavem v pražské organizaci reaguje výzva *Nechceme být mlčící většinou - Živá socdem*.

k rozmanitosti skupinových zájmů se dá považovat za naplněný u obou stran, ty se totiž snaží spolupracovat - ať už veřejně či neveřejně - s odbory, nadacemi, nevládními organizacemi i podnikatelskými skupinami.

Pokud to shrneme, tak větší tendenci k ideálnímu typu *catch-all party* má jednoznačně strana SMER-SD, ačkoli i ČSSD do jisté míry naplňuje téměř všechny charakteristiky tohoto Kirchheimerova konceptu. Oba subjekty, aby ve volbách výrazněji uspěly, musí získat hlasy i od nezakotvených (volatilních) voličů. Větší prostor pro tuto strategii v rámci stranického systému však má Ficova strana, které, na rozdíl od ČSSD, nalevo od ní nekonkuruje etablovaná levicová strana sbírající protestní hlasy.

5. Závěr

ČSSD a SMER-SD vykazují při jejich vzájemném srovnání podobnosti i odlišnosti. V rámci jimi reprezentovaných *štěpení* vykazují sice spíše podobné rysy. Obě se profilují podél *specifického socioekonomického štěpení transformace* jako proevropsky orientované levicové strany kladoucí důraz na existenci tzv. sociálního státu. Zde ovšem jejich podobnost končí, SMER akcentuje také národní a náboženskou otázku (*štěpení stát-církev*), ačkoli je ve svém jádru stranou sekulární. Co do definice občanství zastává spíše partikularistický a nacionální než univerzalistický postoj. Dále se mnohem více blíží k ideálnímu typu *catch-all party* v Kirchheimerově pojetí.

ČSSD disponuje větší ideologickou „zátěží“ než-li SMER, který ji původně vůbec neměl. Vstoupil totiž již do téměř konsolidovaného stranického systému jako neideologický personalizovaný subjekt sbírající protestní hlasy kladoucí důraz na konzervativní agendu. To ČSSD se jala vstoupit do české politiky hned po pádu komunistického režimu ve snaze navázat na svou státotvornou prvorepublikovou tradici. To se jí podařilo a úspěšně se etablovala jako nejsilnější česká levicová strana, která alternuje v rámci vládní moci. To strana SMER neměla reálně na co navazovat a svou sociálně-demokratickou identitu si spíše „adoptovala“ než-li by ji „zdělila“. Rozdíly mezi ČSSD a SMERem jsou do jisté míry dány odlišností českého a slovenského systému, které podle Kitschelty nesou odlišnou podobu politického dědictví, což má vliv na fungování jejich stranické soutěže.

Na základě výše vyložených skutečností je možné konstatovat, že námi nastíněná hypotéza se zhruba potvrdila. Ačkoli jsou SMER i ČSSD relevantní levicově profilované strany, hrají v mnoha ohledech ve svém stranickém systému odlišnou roli. Zatímco SMER v tom slovenském výrazně dominuje, nemá na levici konkurenci a je vskutku *catch-all* stranou, tak ČSSD se v českém stranickém systému musí potýkat s netransformovanou KSČM, se kterou jí do jisté míry český antikomunistický diskurs zapovídá legitimní otevřenou spolupráci.

Seznam literatury

Odborná literatura

BUREŠ, Jan. Konkurenti nebo partneři? Srovnání elektorátu ČSSD a KSČM. In: BUREŠ, Jan, Jakub CHARVÁT a Petr JUST. *Levice v České republice a na Slovensku 1989-2009*. Vyd. 1. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 54-64. ISBN 978-80-7380-294-3.

FIALA, Petr a Maxmilián STRMISKA. *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal, 1998, 263 s. ISBN 80-85947-31-5.

GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta: obnova sociální demokracie*. 1. vyd. Překlad Alena Gregorová. Praha: Mladá fronta, 2001, 149 s. Myšlenky (Mladá fronta), sv. 2. ISBN 80-204-0906-8.

HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics Between Persistence and Change. *East European Politics*. 2008, roč. 22, č. 3, s. 518-552. ISSN 0888-3254. Dostupné z: <http://eep.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0888325408315833>

HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 224 s. ISBN 80-210-3449-1.

HYNČICA, Pavel. 2006a. České a slovenské ideově spřízněné politické strany po roce 1989. In: NĚMEC, Jan a Markéta ŠŮSTKOVÁ (ed.). *3. kongres českých politologů: Olomouc 8. -10. 9. 2006*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, 2006, s. 873-885. ISBN 978-80-902176-0-7.

HYNČICA, Pavel. 2006b. Sociální demokracie na Slovensku po roce 1989. *Člověk: časopis pro humanitní a společenské vědy* [online]. 2006, č. 1 [cit. 2012-07-10]. ISSN 1801 - 8785. Dostupné z: http://clovek.ff.cuni.cz/pdf/hyncica_studie_1.pdf

HYNČICA, Pavel. Dominance SMERu v kontextu struktury konfliktních linií. In: CHARVÁT, Jakub. *Levice v České republice a na Slovensku 1989-2009*. Vyd. 1. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 137-151. ISBN 978-80-7380-294-3.

JUST, Petr 2009. Vládnutí Roberta Fica: koalice stabilní, opozice v rozkladu. *Acta Politologica*, Vol. 1, No. 2, s. 160-181. ISSN 1803-8220, 160-181.

JUST, Petr. Problematická identifikace levice na Slovensku do roku 1999. In: BUREŠ, Jan, Jakub CHARVÁT a Petr JUST. *Levice v České republice a na Slovensku 1989-2009*. Vyd. 1. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 85-126. ISBN 978-80-7380-294-3.

- KIRCHHEIMER, Otto. The transformation of the Western European System. In: LAPALOMBARA, Joseph a Myron WEINER (eds.). *Political Parties and Political Development*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1966, s. 177-200.
- KITSCHOLT, Herbert a kol. *Post-communist party systems: competition, representation, and inter-party cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, xiv, 457 s. ISBN 0-521-65288-x.
- KITSCHOLT, Herbert. Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions. *Party Politics*. 1995-10-01, roč. 1, č. 4, s. 447-472. ISSN 1354-0688. DOI: 10.1177/1354068895001004002. Dostupné z: <http://ppq.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/1354068895001004002>
- KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Vyd. 1. Praha: Radix, 1998, 273 s. ISBN 80-86031-13-6.
- KOPEČEK, Lubomír a Pavel PŠEJA. ČSSD a KSČM: na cestě ke spojení? Nástin souvztažností vývoje a vzájemných vlivů. *Politologická revue*. 2007, č. 2, s. 35-59. ISSN 1211-0353. Dostupné z: <http://www.cceol.com>
- KOPEČEK, Lubomír. Česká strana sociálně demokratická - jak se dostat k moci. *Politologický časopis*. 2003, roč. 10, č. 1, 101 - 112.
- KOUBEK, Jiří. České sněmovní volby 2010 z hlediska stability a změny stranického systému: blokační aktéři, personalizace, lokalizace a fragmentace. *Politologická revue*. 2010, č. 1, s. 111-127.
- KUNC, Jiří. *Stranické systémy v re/konstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 2000, 262 p. Studie Slon, sv. 20. ISBN 80-858-5079-6.
- LIPSET, Seymour Martin a Stein ROKKAN. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction. In: *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. New York - London: The Free Press & Collier-MacMillan Limited, 1967, s. 1-64.
- MADĚRA, Milan. Analýza parlamentních voleb na Slovensku v kontextu slovenského stranicko-politického systému. In: *Parlamentní institut* [online]. Praha, 2012 [cit. 2012-07-10]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/doc/00/08/90/00089097.pdf>
- MAIR, Peter. *Party system change: approaches and interpretations*. Oxford: Clarendon Press, 1997, xiv, 244 s. ISBN 0-19-829235-x.

MAREŠ, Miroslav. Konsolidace levice ve stranickém systému České republiky. *Politologický časopis*. 2011, č. 2, s. 133-159. ISSN 1211-3247.

MCALLISTER, Ian a Stephen WHITE. Political Parties and Democratic Consolidation in Post-Communist Societies. *Party Politics*. 2007-03-01, roč. 13, č. 2, s. 197-216. ISSN 1354-0688.

DOI: 10.1177/1354068807073858. Dostupné z:

<http://ppq.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/1354068807073858>

NOVÁK, Miroslav a Tomáš LEBEDA a kol. Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání. Plzeň: Čeněk, 2004, 485 s. ISBN 80-86473-88-0.

PROFANT, Martin. Antikomunistická limita a ČSSD na počátku 90. let. In: BUREŠ, Jan, Jakub CHARVÁT a Petr JUST. *Levice v České republice a na Slovensku 1989-2009*. Vyd. 1. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 17-31. ISBN 978-80-7380-294-3.

ROBERTS, Andrew. Demythologising the Czech opposition agreement. *Europe-Asia Studies*. 2003, roč. 55, č. 8, s. 1273-1303. ISSN 0966-8136. Dostupné z:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0966813032000141114>

SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. 1. vyd. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005, 466 s. ISBN 80-7325-062-4.

ŽÚBOROVÁ, Viera. Hľadanie stability na ľavom brehu. In: BUREŠ, Jan, Jakub CHARVÁT a Petr JUST. *Levice v České republice a na Slovensku 1989-2009*. Vyd. 1. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 127-136. ISBN 978-80-7380-294-3.

Stranické dokumenty

ČSSD. *Sociální demokracie - historické kořeny, hlavní směry a perspektivy*. 2011, 59 s. Dostupné z: <http://www.cssd.cz/data/files/cssd-dlouhodoby-program.pdf>

Oranžová kniha - Hospodářství. *Cssd.cz* [online]. 2010 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z:

<http://www.cssd.cz/ke-stazeni/volebni-programy/oranzove-knihy-cssd-pro-volby-2010/hospodarstvi/>

SMER. *Volebný program 2002: Už žiadné sľuby! poriadok, spravodlivosť, slušný život*. 2002.

STRANA SMER-SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE. *Programové zameranie strany SMER - sociálna demokracia na roky 2012 - 2016*. 2011. Dostupné z: <http://www.strana-smer.sk/144/programove-zameranie>

Internetové zdroje

CVVM: Stranické preference na konci března 2005. *Centrum pro výzkum veřejného mínění: Sociologický ústav AV ČR* [online]. 8. 4. 2005 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100465s_pv50408.pdf

Dvojí občanství ve slovenském parlamentu ztroskotalo. *Eurozpravy.cz* [online]. 10. 2. 2011 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z: <http://zahranicni.eurozpravy.cz/eu/22776-dvoji-obcanstvi-ve-slovenskem-parlamentu-ztroskotalo/>

Ficova vláda chce návrat k jedné zdravotní pojišťovně, soukromé zřejmě skončí. *Denikreferendum.cz* [online]. 26. 7. 2012 [cit. 2012-07-26]. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/13641-ficova-vlada-chce-navrat-k-jedne-zdravotni-pojistovne-soukrome-zrejme-skonci>

GREGOR, Kamil. Analýza hlasování v Národní radě SR v letech 2010-2012. *Kohovolit.eu* [online]. 2012 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z: <http://kohovoliteu.blog.idnes.cz/c/248230/Analiza-hlasovani-v-Narodni-rade-SR-v-letech-2010-2012.html>

Kalousek je pro vládu s ČSSD tolerovanou komunisty. *Novinky.cz* [online]. 24. 8. 2006 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/domaci/93939-kalousek-je-pro-vladu-s-cssd-tolerovanou-komunisty.html>

Strana Miloše Zemana by překročila pětiprocentní hranici. *Factum Invenio* [online]. 28. 6. 2012 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z: http://www.factum.cz/497_strana-milose-zemana-by-prekrocila-petiprocentni-hranici

UHL, Petr. Spolupráce s KSČM na vládní úrovni?. *Cssd.cz* [online]. 7. 5. 2012 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z: <http://www.cssd.cz/aktualne/blogy/spoluprace-s-kscm-na-vladni-urovni/>

V Olomouci začala programová konference ČSSD. In: *Denikreferendum.cz* [online]. 25. 9. 2010 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/6222-v-olomouci-zacala-programova-konference-cssd>

Vy lovíte sekretářky. A vy tlumočnice, útočili na sebe Paroubek a Nečas. In: *iDNES.cz* [online]. 26. 5. 2010 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/vy-lovite-sekretarky-a-vy-tlumocnice-utocili-na-sebe-paroubek-a-necas-1jh-domaci.aspx?c=A100526_181628_domaci_kop